

**Právnická fakulta Masarykovy univerzity
obor Právo a právní věda
Katedra trestního práva**

Vybraná rozhodnutí Ústavního soudu o právu na spravedlivý proces v trestním řízení

Diplomová práce

Adriana Bosáková

Brno 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Vybraná rozhodnutí Ústavního soudu o právu na spravedlivý proces v trestním řízení** zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

V Brně 27. března 2017

.....
Adriana Bosáková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat prof. JUDr. Jaroslavu Fenykovi, PhD., DSc., Univ. Priv. Prof. za cenné rady, ochotu a vstřícnost při vedení této práce. Dále děkuji svým nejbližším za podporu nejen při psaní diplomové práce, ale v průběhu celého studia.

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá právem na spravedlivý proces v judikatuře Ústavního soudu České republiky. Práce je členěna do tří kapitol, přičemž nejprve je vymezen pojem práva na spravedlivý proces a jeho historický vývoj. Druhá kapitola je věnována univerzální, evropské a vnitrostátní úrovni ochrany tohoto práva a jeho formálnímu zakotvení v právním řádu. V závěrečné kapitole jsou vybrána a analyzována relevantní rozhodnutí Ústavního soudu týkající se dílčích práv práva na spravedlivý proces.

Klíčová slova

právo na spravedlivý proces, trestní řízení, Ústavní soud České republiky, judikatura, Listina základních práv a svobod, Evropská úmluva o ochraně lidských práv

Abstract

This diploma thesis deals with the right to a fair trial in criminal proceedings in judicial decisions of the Constitutional Court of the Czech Republic. The thesis is divided into three parts, while the first one is focused on the definition of the right to a fair trial and its historical development. Universal, European and national levels of protection are described in the second part together with formal adjustment in the legal system. The relevant judicial decisions of the Constitutional Court related to the individual partial rights of the right to a fair trial are presented and analyzed in the last part.

Key words

right to a fair trial, criminal proceedings, The Constitutional Court of the Czech Republic, judicial decisions, The Charter of Fundamental Rights and Freedoms, The European Convention of Human Rights

Seznam použitých zkratek a pojmů

ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EU	Evropská unie
LZP EU	Listina základních práv Evropské unie
LZPS	Listina základních práv a svobod
OSN	Organizace spojených národů
Pakt	Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
tr. ř.	Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád)
tr. z.	Trestní zákoník
Úmluva	Evropská úmluva o ochraně lidských práv
ÚS	Ústavní soud ČR
Ústava	Ústava ČR
ZSM	Zákon o soudnictví ve věcech mládeže

Obsah

Seznam použitých zkratk a pojmů	5
Úvod	7
1. Právo na spravedlivý proces	9
1.1 Historický vývoj.....	9
1.2 Pojem.....	11
1.3 Klasifikace.....	16
2. Prameny	18
2.1 Univerzální ochrana	18
2.1.1 Všeobecná deklarace lidských práv	18
2.1.2 Mezinárodní pakt o občanských a politických právech	18
2.2 Evropská ochrana	19
2.2.1 Evropská úmluva o ochraně lidských práv.....	19
2.2.2 Listina základních práv Evropské unie	27
2.3 Ochrana na vnitrostátní úrovni	28
2.3.1 Ústavní	29
2.3.2 Zákonná.....	36
3. Vybraná rozhodnutí Ústavního soudu	43
3.1 Rozhodovací činnost Ústavního soudu	43
3.2 Soud a soudce.....	44
3.3 Požadavky na řízení	47
3.4 Zvláštnosti trestního řízení	54
3.5 Úvahy de lege ferenda.....	59
Závěr	61
Seznam použitých pramenů.....	63
Knížní publikace	63
Odborné články	65
Právní předpisy.....	65
Soudní rozhodnutí	66
Ostatní prameny	70

Úvod

„Spravedlnost není v lidských silách, férovost při hledání spravedlnosti je v lidských silách.“

Kateřina Šimáčková

Tématem předkládané diplomové práce jsou vybraná rozhodnutí Ústavního soudu ČR (dále také „Ústavní soud“) týkající se práva na spravedlivý proces v trestním řízení. Právo na spravedlivý proces bývá považováno za stěžejní v oblasti soudní ochrany v demokratickém právním státu. Přestože jsem se ve své práci v souladu se zadáním nevěnovala právu na spravedlivý proces v civilním a správním řízení, jedná se o velmi široké téma, které v relativně krátké práci nelze zcela pokrýt.

Cílem této práce je poskytnout ucelený pohled na úpravu práva na spravedlivý proces na všech třech úrovních ochrany – univerzální, evropské i vnitrostátní, a v kontextu této úpravy představit vybraná rozhodnutí Ústavního soudu vztahující se k této problematice. Jelikož ústavní stížnosti namítající porušení práva na spravedlivý proces tvoří každoročně velkou část nápadu Ústavního soudu, není možné představit a zhodnotit všechna relevantní rozhodnutí. Avšak právě z důvodu četnosti těchto stížností považuji za vhodné se tímto tématem zabývat.

Za zajímavé považuji toto téma i s ohledem na absenci přesné definice práva na spravedlivý proces, neexistující taxativní výčet jeho dílčích práv a z toho vzniklou potřebu jeho obsah dovozovat z jednotlivých ustanovení v právním řádu, ať už na ústavní nebo zákonné úrovni, a rovněž také právě z judikatorní činnosti zejména Ústavního soudu. Již na počátku je vhodné si uvědomit, že z žádného dílčího práva na spravedlivý proces nevyplývá oprávnění domáhat se příznivého výsledku řízení, podstatou je zabezpečit, aby celé trestní řízení probíhalo podle zásad spravedlnosti.

Hlavními zdroji použitými v této práci jsou kromě odborných publikací a relevantních právních předpisů s komentáři zejména samotná rozhodnutí Ústavního

soudu a dále rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, na která i Ústavní soud ČR často odkazuje.

Práce je členěna do tří kapitol, přičemž první z nich je věnována nejprve historickému vývoji práva na spravedlivý proces, a to jak z celosvětového, tak z vnitrostátního pohledu, dále objasnění jeho pojmu a obsahu, včetně dílčích práv, a kapitola je zakončena zařazením práva na spravedlivý proces do kategorií podle různých členění. Druhá kapitola je rozdělena na tři podkapitoly, odpovídající třem úrovním ochrany, a popisují v ní jednotlivé formální prameny a jejich jednotlivá ustanovení, zabezpečující ochranu spravedlivého řízení. Ve třetí kapitole je ponecháno rozdělení dílčích práv z kapitoly první a jsou k nim přiřazena relevantní rozhodnutí Ústavního soudu, ze kterých je vždy vybrána část vztahující se k problematice práva na spravedlivý proces. V závěru je kapitola ukončena úvahami de lege ferenda vztahujícími se k možné definici spravedlivého procesu.

1. Právo na spravedlivý proces

1.1 Historický vývoj

O lidských právech a základních svobodách platí, že jedinec jich požívá vždy jen tolik, kolik mu jich stát přiznává. Je ovšem nutno podotknout, že ochrana lidských práv nebyla pro představitele státní moci v minulosti nijak zvlášť významným tématem, přičemž její podoba tak, jak ji známe dnes a zejména důraz kladený na dodržování těchto práv, se začaly utvářet z největší části až po první světové válce. Do té doby často ochranu lidských práv zaručovaly nejrůznější panovnické dokumenty.

Právo na spravedlivý proces jako ústavně zaručené procesní právo nepatřilo v historii k nejdiskutovanějším, přesto bylo jedním z prvních základních práv zakotvených v pozitivním právu¹. Již v Anglii na počátku 13. století zmiňuje **Magna charta libertatum** určité jeho aspekty, například v článku 18 právo na zákonného soudce, v článku 21 právo na přiměřenost trestu, v článku 39 právo na přístup k soudu a spravedlivý proces², dále zásadu zákazu zadržení a zákazu zbavení práv bez vydání řádného rozsudku. Významným je rovněž článek 40 přiznávající všem právo a spravedlnost. Historický přínos Magny charty libertatum je nepopiratelný, což dokazuje i fakt, že se v pozdější době stala podkladem nejen pro mnoho ústavních dokumentů, ale i vývoje celých ústavních systémů³. Je pochopitelné, že rozsah a procesní úroveň ochrany jsou v kontextu dnešní doby neporovnatelné, jedná se ovšem o základy, na kterých bylo možno v průběhu staletí stavět a tato práva více rozšiřovat.

Dalším významným dokumentem zaručujícím právo na spravedlivý proces je **Habeas Corpus Act**⁴, vydaný králem Karlem II. v roce 1679. Všeobecně označuje pojem *habeas corpus* zákaz zatknout občana bez soudního rozhodnutí

¹ MOLEK, Pavel. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 19.

² Zde je nutno podotknout, že tato práva byla přiznávána pouze mužům.

³ HAZELTIME, H. D. *The Influence of Magna Carta on American Constitutional Development* [online]. Online Library of Liberty, publikováno 13. 4. 2016 [cit. 30. 1. 2017].

⁴ Výraz *habeas corpus* je v nejširším významu možno chápat jako nedotknutelnost těla.

nebo soudní rozkaz vydaný za účelem předvedení osoby před soud. Habeas Corpus Act ovšem tento princip pouze kodifikuje, nepřináší jej jako něco nového, jelikož pojem jako takový byl známý staletí před vydáním tohoto dokumentu⁵. Habeas Corpus Act opravňuje každého zadrženého či vězněného, aby zbavení jeho osobní svobody bylo posouzeno soudcem a odůvodněno. Dále upravuje lhůty, ve kterých má být takto postupováno, poplatky nebo územní působnost⁶. Obsahuje ustanovení zaručující práva vězněným osobám a práva jedince dotýkající se jeho osobní svobody, přičemž zakotvuje záruku osobní nedotknutelnosti⁷. V dnešní době tento princip můžeme spatřovat v čl. 5 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv (dále také „Úmluva“), jež bývá některými autory označován jako, „Habeas-Corpus-doctrine“⁸.

Rovněž na americkém kontinentu se základním právům věnovaly ty nejvýznamnější dokumenty, konkrétně **Deklarace nezávislosti Spojených států amerických** z roku 1776 a **Ústava** a jejích prvních deset dodatků z roku 1791. Procesním zárukám se věnovaly zejména dodatky V - VIII chránící před zásahy do práv občanů bez řádného soudního procesu, zakotvující princip *ne bis in idem* a právo na obhajobu, zásady veřejnosti a rychlosti řízení, nestrannosti poroty, zákaz ukládání nadměrných kaucí a pokut a krutých či mimořádných trestů.

Americkým vzorem byla v 18. století ovlivněna i Evropa s francouzskou **Deklarací práv člověka a občana** (1789). Zárukám spravedlivého procesu se věnují články VII., VIII. a IX. a kromě jiných stanovují presumpci neviny a princip ultima ratio ve vztahu k ukládání trestů.

Mezinárodní dosah začala mít ochrana lidských práv v největší míře až po druhé světové válce, kdy si státy uvědomily, že spolupráce v této oblasti je vzhledem k průběhu nejvíce zničujícího konfliktu v dějinách lidstva naprosto

⁵ ROBERTSON, Joseph Dale. *Habeas Corpus: The Most Extraordinary Writ* [online]. Center for the Preservation of Habeas Corpus, [cit. 30. 1. 2017].

⁶ MOLEK, op. cit., s. 19.

⁷ BALÍK, Stanislav. *Právní dějiny evropských zemí a USA (stručný nástin)*. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 162.

⁸ EHLERS, Dirk a kol. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlín: De Gruyter Recht, 2007, s. 159.

nezbytná. V souvislosti s poválečným vývojem byla vytvořena řada klíčových dokumentů, detailněji o některých z nich pojednávám v následujících podkapitolách. Tvorbu těchto dokumentů zaštiťovala zejména Organizace spojených národů (dále také „OSN“) a jejich význam podtrhuje skutečnost, že se staly předlohou pro nejdůležitější ústavněprávní předpisy a katalogy lidských práv po celém světě.

První zmínky o právu na spravedlivý proces v české úpravě je možno zaznamenat ve **Stadionově ústavě** z roku 1849 a v tzv. **Prosincové ústavě** z roku 1867, která zaručovala rovnost před zákonem a právo na odškodnění za nezákonné zatčení. **Ústavní listina** Československé republiky z roku 1920 vyhradila právu na spravedlivý proces samostatnou hlavu čtvrtou a zakotvovala mj. právo na zákonného soudce, nezávislost soudů a soudců, ústnost a veřejnost řízení. Záruky spravedlivého procesu jsou zmiňovány i v **Ústavě** z roku 1948, stejně jako zásada nezávislosti soudců v **Ústavě** z roku 1960, fakticky ale o spravedlnosti v trestním řízení v této době mluvit nemůžeme⁹. Současné úpravě v právním řádu České republiky se věnuji v dalších kapitolách.

1.2 Pojem

Zákonná definice práva na spravedlivý proces, resp. spravedlivého procesu (*fair trial*, *procès équitable*) v našem právním řádu chybí, tudíž jeho obsah musíme dovozovat zejména z judikatorní činnosti Ústavního soudu a Evropského soudu pro lidská práva (dále také „ESLP“), dále pak ze zásad vyjádřených v právních předpisech. V souvislosti s trestním řízením pak konkrétně v Ústavě, Listině základních práv a svobod (dále také „LZPS“), trestním řádu, trestním zákoníku a dalších. O konkrétních formálních pramenech pojednávám v kapitole tři, nyní se budu věnovat samotnému pojmu práva na spravedlivý proces.

Právo na spravedlivý proces představuje množinu zásad a garancí představující ve svém souhrnu procesní práva a právní principy umožňující ochranu

⁹ MOLEK, op. cit., s. 19.

práv jednotlivce v řízení před orgány veřejné moci. Zde je nutno podotknout, že spravedlivý má být každý proces, ať už se jedná o řízení trestní, správní, civilní nebo daňové¹⁰. Užší podstatou tohoto práva je možnost domáhat se svých práv u nezávislého a nestranného soudu ve veřejném projednání, jak vyplývá z článku 36 LZPS, jež bývá chápán jako základní kámen spravedlivého procesu v českém právním řádu. Ochrana ovšem není poskytována pouze právům explicitně vyjádřeným v právních předpisech, ale i těm, která vyplývají z rozhodovací praxe Ústavního soudu nebo ESLP¹¹. Právo na spravedlivý proces se od jiných základních práv odlišuje především tím, že se nejedná pouze o jedno právo chránící jeden zájem nebo hodnotu, ale o celý komplex dílčích procesních práv. Nositelem tohoto práva je fyzická či právnická osoba, adresátem a povinným subjektem je stát, zajišťující realizaci spravedlivého procesu především vytvořením soustavy nezávislých soudů.

Jde o jedno z nejdůležitějších základních práv a můžeme jej označit jako základ právního a demokratického státu. V odborné literatuře najdeme nespočet různých definic a charakteristik práva na spravedlivý proces, příkladem může být: „*Spravedlivý proces tvoří základ práva každého jednotlivce na projednání jeho věci v řízení, které splní všechna ústavní i zákonná kritéria spravedlnosti a v jehož průběhu budou tato kritéria i beze zbytku dodržována a jehož výsledkem bude spravedlivé rozhodnutí, tedy práva na soudní ochranu s odpovídající povinností státu dle čl. 90 Ústavy poskytnout dotčeným právům ochranu*¹².“ nebo „*Podstata spravedlivého procesu spočívá v právu jedince domoci se oprávnění či povinnosti v procesu, který splňuje především právní aspekty spravedlnosti, jež by měly být součástí samotné existence demokratického a právního státu*¹³.“ Ač nám tyto odborné definice právo na spravedlivý proces a jeho význam zdařile přibližují, lepší a konkrétnější představu o něm přesto získáme z rozhodovací praxe soudů.

¹⁰ V této práci se však věnuji právu na spravedlivý proces v trestním řízení.

¹¹ Nález Ústavního soudu ze dne 22. 1. 2008, sp. zn. Pl. ÚS 54/05. pozdějších předpisů. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 15. 1. 2017].

¹² JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní*. 2. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 41.

¹³ BLAHOŽ, Josef; KLÍMA, Karel; SKÁLA, Josef. *Ústavní právo Evropské unie*. 1. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, s. 590.

Ústavní soud označuje právo na spravedlivý proces jako právo strukturované, tedy zahrnující více samostatných subjektivních základních práv. Tato mohou být formulována jak konkrétně (např. nezávislost a nestrannost soudu), tak obecně (zj. spravedlivé projednání věci)¹⁴.

Právo na spravedlivý proces zaručuje každému jedinci, aby jeho věc byla projednána v procesu, který splňuje zákonná a ústavní pravidla spravedlnosti a z nějž by mělo vzejít spravedlivé rozhodnutí¹⁵. Zde je nutno poznamenat, že právo na spravedlivé rozhodnutí neznamena právo na úspěch jedince ve věci, jak bývá často veřejností vnímáno. Ústavní soud na to ostatně již několikrát ve své rozhodovací praxi upozornil, když judikoval, že „*právo na spravedlivý proces neznamena, že je jednotlivci zaručováno přímo a bezprostředně rozhodnutí podle jeho názoru odpovídající skutečným hmotněprávním poměrům, ale je mu zajišťováno právo na takové spravedlivé řízení, v němž se uplatňují všechny zásady správného rozhodování podle zákona a v souladu s ústavními principy*“¹⁶.

ESLP spatřuje těžiště práva na spravedlivý proces v přístupu k soudu. Ve věci *Golder v. Spojené království*¹⁷ uvedl, že procesní záruky týkající se spravedlnosti, veřejnosti a rychlosti řízení obsažené v článku 6 Úmluvy by neměly žádný smysl, kdyby nebyl chráněn přístup k soudům jakožto předběžná podmínka pro využití těchto záruk¹⁸. Právo na přístup k soudu tedy může být vnímáno buď jako součást práva na spravedlivý proces, nebo společně s právem na spravedlivé soudní řízení jako jedna ze dvou složek práva na soudní ochranu¹⁹. ESLP rovněž

¹⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 22. 1. 2008, sp. zn. Pl. ÚS 54/05. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 17. 1. 2017].

¹⁵ KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 259.

¹⁶ Usnesení Ústavního soudu ze dne 5. 8. 2002, sp. zn. IV. ÚS 732/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 17. 1. 2017].

¹⁷ Rozsudek ESLP ve věci *Golder v. Spojené království* z roku 1975.

¹⁸ HUBÁLKOVÁ, Eva. *Přehled judikatury Evropského soudu pro lidská práva: právo na spravedlivé řízení a další procesní práva*. Praha: ASPI, 2006, s. 114.

¹⁹ JELÍNEK, op. cit., s. 41.

vnímá právo na spravedlivý proces jako základ demokratického právního státu, jehož cílem je zabezpečit řádný výkon spravedlnosti²⁰.

Za složky práva na spravedlivý proces nejsou v dnešní době považovány jen zásady nestrannosti a nezávislosti soudu a soudce, jako tomu bývalo dříve, ale i všechny další principy a zásady zakotvené v Hlavě V. LZPS i v judikatuře. Jednotlivá práva se dají dělit do mnoha skupin podle různých kritérií. Přestože neexistuje žádný taxativní výčet dílčích práv tvořící právo na spravedlivý proces, rozdělila jsem je do tří skupin²¹, přičemž toto rozdělení jsem zachovala i v kapitole třetí, kde se těmto právům věnuji v souvislosti s konkrétními rozhodnutími Ústavního soudu.

1. soud a soudce

- nezávislost a nestrannost (čl. 36 odst. 1 LZPS, čl. 6 odst. 1 Úmluvy)
- právo na zákonné obsazení soudu (čl. 94 Ústavy)
- právo na zákonného soudce (čl. 38 odst. 1 LZPS, čl. 6 odst. 1 Úmluvy)

2. požadavky na řízení

- právo na veřejné projednání věci (čl. 96 odst. 2 Ústavy, čl. 38 odst. 2 LZPS, čl. 6 odst. 1 Úmluvy)
- právo na veřejné vyhlášení rozsudku (čl. 96 odst. 2 Ústavy, čl. 6 odst. 1 Úmluvy)
- právo vyjádřit se ke všem důkazům (čl. 38 odst. 2 LZPS, čl. 6 odst. 1 Úmluvy)
- zásada *ne bis in idem* (čl. 40 odst. 5 LZPS, čl. 4 Protokolu č. 7 k Úmluvě)

²⁰ LEANZA, Piero; PRIDAL, Ondrej. *The Right to a Fair Trial: Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2014, s. 7.

²¹ Inspirace pro toto rozdělení a výčet dílčích práv z: MOLEK, op. cit.; JELÍNEK, op. cit.; FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GRÍVNA, Tomáš. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 59-62.

- rovnost stran, rovnost zbraní (čl. 96 odst. 1 Ústavy, čl. 37 odst. 3 LZPS, čl. 6 odst. 1 Úmluvy)
- právo na projednání věci bez zbytečných průtahů (čl. 38 odst. 2 LZPS, čl. 6 odst. 1 Úmluvy)
- právo být přítomen projednání věci (čl. 38 odst. 2 LZPS)

3. zvláštnosti trestního řízení

- trestně stíhat nebo zbavit svobody lze jen z důvodů a způsobem, které stanoví zákon (čl. 8 odst. 2 LZPS, čl. 5 odst. 1 Úmluvy)
- presumpce nevin (čl. 40 odst. 2 LZPS, čl. 6 odst. 2 Úmluvy)
- právo na seznámení s důvody obvinění (čl. 6 odst. 3 Úmluvy)
- právo na obhajobu (čl. 40 odst. 3 LZPS, čl. 6 odst. 3 Úmluvy)
- právo na právní pomoc (čl. 37 odst. 2 LZPS, čl. 6 odst. 3 Úmluvy)
- právo obviněného odepřít výpověď (čl. 40 odst. 4 LZPS)
- právo na tlumočníka (čl. 37 odst. 4 LZPS, čl. 6 odst. 3 Úmluvy)
- právo na odškodnění za vazbu (zákon č. 82/1998 Sb., čl. 5 odst. 5 Úmluvy)
- právo na odškodnění v případě nezákonného odsouzení (čl. 36 odst. 3 LZPS, zákon č. 82/1998 Sb., čl. 3 Protokolu č. 7 k Úmluvě)
- právo na nedotknutelnost obydlí v souvislosti s prováděním domovních prohlídek (čl. 12 odst. 2 LZPS, čl. 8 odst. 2 Úmluvy)
- právo na nedotknutelnost osoby v souvislosti s prováděním osobních prohlídek (čl. 7 odst. 1 LZPS, čl. 8 odst. 2 Úmluvy).

S právem na spravedlivý proces logicky velmi úzce souvisí spravedlnost, ovšem ani v tomto případě nenalezneme přesnou definici tohoto pojmu. Pojetí je spíše teoreticko-filozofické, rovněž velmi subjektivní pro každého jedince, již z povahy věci tedy nelze uvést jednotný pohled. Pro inspiraci uvádím pohled na

spravedlnost římského právníka a filozofa Domitia Ulpiana²²: „*Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.*“²³

Spravedlnost je zásadní prvek efektivního fungování a respektování práva ve společnosti, rozumíme jí zpravidla rovnost v přístupu k právu, jeho prosazování i vynucování. Jednoduchou a poměrně přesnou zásadu ve vztahu ke spravedlnosti přináší britský právní teoretik H. L. A. Hart když podstatu rovnosti tvořící spravedlnost vidí ve stejnosti rozhodování („*Treat like cases alike and different cases differently.*“)“²⁴.

Spravedlivý proces v této souvislosti můžeme chápat jako proces rovný, ve kterém mají všichni se stejným postavením stejná práva, povinnosti a možnosti. Obtížnost definování pojmu spravedlivý proces dokazuje i fakt, že se na něm snaží shodnout filozofové i právní teoretici již více než 200 let, stále však bez uspokojivého výsledku²⁵.

1.3 Klasifikace

Jak již bylo naznačeno výše, ústavně zaručené právo na spravedlivý proces řadíme mezi základní práva a tato lze klasifikovat podle různých hledisek. Ve stručnosti dále nastíním dělení podle generací a subjektů.

Přestože koncepce známá jako teorie **generací** lidských práv není zcela jednotná, je tradičně nejpoužívanější a nejznámější. Běžně se setkáme s tříděním na tři až čtyři generace. Právo na spravedlivý proces je zde obsaženo v právech první generace jakožto součást procesních záruk ochrany lidských práv. Společně s nimi jsou v první generaci zakotvena práva směřující k ochraně lidského života (např. právo na život, zákaz mučení a nelidského zacházení). Práva druhé generace jsou označena jako politická práva a svobody a jejich součástí je aktivní a pasivní volební právo nebo svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Jako práva

²² ZOUBEK, Vladimír. *Právověda a státověda. Úvod do právního a státovědního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 700 s. ISBN 978-80-7380-239-4. s. 44.

²³ „Spravedlnost je pevná a stálá vůle dát každému právo (tj. oprávnění), které mu patří.“

²⁴ ZOUBEK, op. cit.

²⁵ LEANZA; PRIDAL, op. cit., s. 3.

třetí generace můžeme nazvat hospodářská, sociální a kulturní práva, tedy např. právo na práci nebo právo na spravedlivé pracovní podmínky. Do čtvrté kategorie řadíme práva nově se utvářející, jejichž povaha je smíšená²⁶.

Dělení základních práv podle **subjektů** se odvíjí od toho, komu poskytují ochranu. Občanská práva jsou spjata s příslušností jednotlivce k určitému státu, se státním občanstvím. Práva obsažená v Hlavě třetí Listiny náleží příslušníkům národnostních a etnických menšin. Dále rozlišujeme práva individuální, která může uplatnit jednatel sám a práva kolektivní, k jejichž výkonu je potřeba skupina lidí (např. právo shromažďovací). Poslední, ale nejrozšířenější skupinou, do které řadíme i právo na spravedlivý proces, jsou práva náležející všem, označována všeobecně jako lidská²⁷.

Poslední dvě kategorie, do kterých můžeme základní práva rozčlenit, jsou vlastní všem právním normám. První kategorií jsou hmotněprávní normy, jejichž obsahem jsou práva a povinnosti sloužící k naplnění účelu práva. Druhá kategorie umožňuje realizaci hmotněprávních ustanovení a jedná se o procesní normy. Dílčí práva tvořící právo na spravedlivý proces řadíme do druhé, procesněprávní kategorie.

²⁶ ŠÍŠKOVÁ, Naděžda. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. vyd. Praha: Linde, 2008, s. 19.

²⁷ Rozdíly mezi pojmy „základní práva“, „lidská práva“ i „základní lidská práva“ jsou vnímány nejednotně, což znemožňuje jejich přesnou kategorizaci.

2. Prameny

2.1 Univerzální ochrana

2.1.1 Všeobecná deklarace lidských práv

Všeobecná deklarace lidských práv (*The Universal Declaration of Human Rights*, dále jen „Deklarace“) byla jako první a nejznámější mezinárodní dokument nezávazného charakteru obsahující ucelený katalog lidských práv přijata Valným shromážděním OSN v 10. 12. 1948. Vypracovala ji Komise OSN pro lidská práva a po složitém procesu přijímání se podařilo shrnout a vyzdvihnout hodnoty společné všem 58 tehdejším členským státům, jež zaručovaly práva a svobody každého člověka bez rozdílu. Stala se předlohou pro mnoho dalších lidskoprávních úmluv a národních katalogů lidských práv.

Právu na spravedlivý proces se dokument věnuje v několika svých člancích, konkrétně v článku 8 přiznávajícím všem právo na účinnou soudní ochranu u vnitrostátních soudů, v článku 9 zabraňujícím svévolnému zatčení nebo držení ve vazbě, dále v článku 10 upravujícím veřejný a spravedlivý charakter řízení před nezávislým a nestranným soudem a v článku 11 zakotvujícím presumpci nevin, veřejnost řízení, právo na obhajobu a zákaz retroaktivity v neprospěch pachatele.

2.1.2 Mezinárodní pakt o občanských a politických právech

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (*International Covenant on Civil and Political Rights*, dále jen „Pakt“) přijatý Valným shromážděním OSN 19. 12. 1966 svým obsahem i prohlášením v Preambuli navazuje na nezávaznou Deklaraci, avšak oproti ní má závazný charakter mezinárodní smlouvy.

Právu na spravedlivý proces se věnuje okrajově v článku 9 (zákaz svévolného zatčení nebo zadržení), zejména však v obsáhlém článku 14 a v článku 15. Zásady spravedlivého procesu oproti Deklaraci jak konkretizuje, tak i přináší nové. Stejně jako ona zakotvuje rovnost všech lidí před soudem, spravedlivý a

veřejný (ovšem zde již stanovuje přípustné výjimky) proces před nezávislým a nestranným soudem, presumpci neviny a právo na obhajobu, zásadu *nullum crimen sine lege* a zákaz rekroaktivity v neprospěch pachatele.

Nově oproti Deklaraci přináší právo na veřejné vyhlášení rozsudku a další minimální záruky obviněného (právo na informace o obvinění v jazyce, kterému rozumí, právo zvolit si obhájce podle vlastní volby, právo projednání věci bez zbytečného odkladu, právo na bezplatnou právní pomoc, právo vyslechnout nebo dát vyslýchat svědky, právo na tlumočníka nebo zásadu *nemo tenetur*), právo na odvolání a zásadu *ne bis in idem*.

Významným přínosem Paktu je zřízení kontrolního mechanismu podle části čtvrté, již zakládá Výbor pro lidská práva (dále jen, „Výbor“). Podle článku 40 smluvní státy předkládají Výboru zprávy o opatřeních přijatých k plnění práv uznaných v Paktu, které Výbor projednává a vyjadřuje se k nim.

2.2 Evropská ochrana

2.2.1 Evropská úmluva o ochraně lidských práv

Cílem Rady Evropy je podle jejího statutu hájení lidských práv, parlamentní demokracie a vlády práva, přičemž zejména k dosažení prvního z nich velkou mírou napomáhá **Evropská úmluva o ochraně lidských práv** (*European Convention of Human Rights, Convention européenne des droits de l'homme*) z roku 1950²⁸. Tato první závazná lidskoprávní mezinárodní smlouva regionálního charakteru je společným dílem Poradního shromáždění a Výboru ministrů Rady Evropy ve spolupráci se specializovanými komisemi²⁹. V současné době je vstup do Rady Evropy vázán právě na přijetí Úmluvy, smluvními stranami se mohou stát pouze členové této mezinárodní organizace, a také pouze pro ně je Úmluva závazná³⁰.

²⁸ V platnost vstoupila Úmluva 3. 9. 1953.

²⁹ ČERNÁ, Dagmar. *Standard lidských práv v Evroě. Srovnání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Listiny základních práv Evropské unie*. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2009, s. 10.

³⁰ Srov. čl. 59 Úmluvy.

Kontrolní mechanismus je zabezpečován Evropským soudem pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku, jehož cílem je podle článku 19 zajištění plnění závazků vyplývajících z Úmluvy a Protokolů³¹. Úmluva je oproti svému původnímu znění neustále aktualizována pomocí protokolů dvojího druhu: dodatkových (jež rozšiřují stávající katalog práv) a pozměňovacích (jež mění proces před štrasburskými orgány)³². Skládá se z Preambule a tří hlav, přičemž v Preambuli odkazuje na Všeobecnou deklaraci lidských práv, společné tradice, ideály a svobody právního státu a zdůrazňuje důležitost společného pojetí a dodržování lidských práv.

Úmluva je součástí českého právního řádu a v případě, že stanoví něco jiného než zákon, má v souladu s článkem 10 Ústavy aplikační přednost. Její aplikaci zajišťují vnitrostátní orgány, ale externí kontrolu vykonává ve vztahu subsidiarity ESLP. V Úmluvě je, stejně jako v Paktu, zakotveno tzv. pravidlo přednosti nejpříznivější normy, jež v případě úpravy stejné situace dvěma normami předpokládá aplikaci ustanovení té normy, která je pro občana příznivější. Použitím tohoto pravidla je dosaženo co největšího rozsahu ochrany poskytované danými smlouvami jako celku³³.

Úpravu práva na spravedlivý proces nalezneme v Hlavě I (Práva a svobody), konkrétně v článku 6 (*Právo na spravedlivý proces, Right to a Fair Trial, Droit à un Procès Équitable*) a v článku 7 (*Zákaz trestu bez zákona, No Punishment without Law, Pas de Peine sans Loi*), týká se jej také článek 5 (*Právo na svobodu a osobní bezpečnost, Right to Liberty and Security, Droit à la Liberté et à la Sécurité*). Článek 6 představuje minimální standard procesní ochrany, které musí smluvní státy při soudním řízení zaručit. Zatímco v celém rozsahu platí pro trestní věci, na civilní se vztahuje pouze ve svém prvním odstavci. Zde je však nutno podotknout, že pojem

³¹ Organizaci soudu a řízení před soudem se věnuje Hlava II (čl. 19 - 51), významné změny přinesl Protokol č. 11, po jehož vstupu v platnost se ESLP mj. stal permanentně zasedajícím orgánem.

³² ČERNÁ, op. cit., s. 14.

³³ REPÍK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. 1. vyd. Praha: Orac, 2002, s. 14.

„trestní obvinění“ je ve světle Úmuvy nutno vykládat autonomně a širěji než ve smyslu práva vnitrostátního³⁴.

Porušení práva na spravedlivý proces patří k nejčastějším důvodům podání stížností k ESLP³⁵, v roce 2016 vynesl ESLP 176 odsuzujících rozsudků, ve kterých vyslovil porušení článku 6³⁶. Je nutné si ovšem uvědomovat, že článek 6 svou procesní povahou zaručuje pouze spravedlnost řízení, nikoliv spravedlnost rozhodnutí³⁷. Stejně jako v českém právním řádu, ani v Úmluvě nenalezneme definici spravedlivého procesu, jeho obsah tak musíme dovozovat z práv v ní zakotvených a samozřejmě také z judikatury ESLP, jelikož ani sama Úmluva neobsahuje taxativní výčet všech jednotlivých součástí práva na spravedlivý proces. V následující části stručně popisují některá v článku 6 explicitně zakotvená práva, přičemž rovněž odkazují na rozhodovací činnost ESLP.

Právo na spravedlivé a veřejné projednání věci (čl. 6 odst. 1)

Ve své podstatě celý odstavec první zaručuje každému obecně právo na soud. Požadavek spravedlivého projednání věci ponechává ESLP možnost vyvodit další součásti práva na spravedlivý proces výslovně nevyjádřené v článku 6, je možno jej chápat jako „zbytkovou klauzuli“³⁸. ESLP postupně na jeho základě zakotvil zejména zásadu rovnosti zbraní a kontradiktornosti, právo být přítomen jednání soudu, právo neobviňovat sebe sama nebo právo na odůvodnění soudního rozhodnutí.

Veřejný charakter řízení chrání strany sporu před tajným výkonem spravedlnosti bez veřejného dohledu, je také jedním z prostředků k udržení důvěry v soudy³⁹. Pokud zde nejsou důvody uvedené v článku 6 odst. 1 umožňující vyloučení veřejnosti, princip veřejnosti musí být plně respektován⁴⁰. V plném

³⁴ CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *Fair Trial Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 8.

³⁵ Například v roce 2013 se porušení práva na spravedlivý proces podle Výroční zprávy ESLP týkala třetina všech podaných stížností.

³⁶ Viz statistika ESLP Violations by Article and by State 2016.

³⁷ REPÍK, op cit., s. 135.

³⁸ KMEC a kol., op. cit., s. 735.

³⁹ tamtéž, s. 687.

⁴⁰ Rozsudek ESLP ve věci Hakanson v. Švédsko z roku 1988.

rozsahu je však zaručen pouze při jednání v první instanci, v odvolacím řízení může být oslaben, jelikož článek 6 vyžaduje, aby byl účastník slyšen veřejně alespoň před jednou instancí⁴¹. Souvisí rovněž s právem na přítomnost při jednání, kterého se sice může obviněný vzdát, ale musí zde být zachovány minimální záruky přiměřené důležitosti tohoto práva⁴².

Právo na projednání věci v přiměřené lhůtě (čl. 6 odst. 1)

Ze statistik ESLP⁴³ vyplývá, že porušení práva na projednání věci v přiměřené lhůtě je vůbec nejfrekventovanější námitkou porušení článku 6, konkrétně se jedná o asi 60 % věcí projednávaných u tohoto soudu⁴⁴. Projednání věci v přiměřené lhůtě (v českém právním řádu „bez zbytečných průtahů“) má za cíl zajistit, aby byl na základě soudního rozhodnutí učiněn konec nejistotě, ve které se obviněný v průběhu trestního řízení nachází⁴⁵. Právní nejistota je ukončena okamžikem, kdy nabude právní moci rozsudek o vině a trestu⁴⁶. Aby bylo možno posuzovat přiměřenost délky trestního řízení, je nutno vždy přesně stanovit jeho začátek a konec. Přesto neexistuje přesně daná lhůta, po jejímž uplynutí je délka trestního řízení považována za nepřiměřeně dlouhou, vždy je nutné posuzovat každý případ samostatně podle jeho konkrétních okolností a brát v úvahu jak postoj dotčených osob nebo složitost případu, tak důkazní situaci a jiné aspekty řízení ovlivňující. Personální nedostatečnost ani přetíženost soudů se zpravidla neuznávají jako omluva pro nepřiměřenou délku řízení, povinností smluvních států je zajistit takovou organizaci soudnictví, aby bylo vyhověno požadavkům článku 6⁴⁷. Avšak k nedodržení přiměřené lhůty mohou vést pouze zdržení přičitatelná státu, za která nelze považovat chování obviněných⁴⁸. Stát tedy nemůže být

⁴¹ Rozsudek ESLP ve věci Schlumpf v. Švýcarsko z roku 2009.

⁴² Rozsudek ESLP ve věci Kaya v. Rakousko z roku 2006.

⁴³ Statistika ESLP Violations by Article and by State 2016.

⁴⁴ REPÍK, op. cit., s. 102.

⁴⁵ ČAPEK, Jan. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv. Komentář s judikaturou*. Praha: Linde, 2010, s. 164.

⁴⁶ Rozsudek ESLP ve věci Diana v. Itálie z roku 1992.

⁴⁷ Rozsudek ESLP ve věci De Micheli v. Itálie z roku 1993.

⁴⁸ Rozsudky ve věcech Zimmermann a Steiner v. Švýcarsko z roku 1983, Guinchov. Portugalsko z roku 1984, Erkner a Hofauer v. Rakousko z roku 1987.

odpovědný za průtahy vzniklé snahou stěžovatelů oddálit rozhodnutí ve věci, ať už tak konají zneužíváním svých procesních práv nebo jinými obstrukcemi⁴⁹. Požadavek na rychlost řízení úzce souvisí s požadavkem na účinnost a věrohodnost soudního řízení, což stanovil ESLP ve věci Koktavá proti České republice⁵⁰.

Právo na nezávislý a nestranný soud (čl. 6 odst. 1)

V článku 6 jsou explicitně uvedeny tři požadavky kladené na soud, a to konkrétně nezávislost, zřízení zákonem a nestrannost. Zatímco první dva atributy mají zcela objektivní povahu, u nezávislosti se silně projevuje i stránka subjektivní⁵¹. Objektivní stránka značí způsob, jak je tribunál složen a organizován, naopak subjektivní stránka zkoumá osobní nestrannost členů příslušného tribunálu, jež je presumována, dokud se neprokáže opak⁵².

Tradičně ESLP chápe, „nezávislost soudu“ jako nezávislost na moci výkonné a na stranách sporu. Při rozhodování o tom, zda je možné soud považovat za nezávislý, je třeba hodnotit mj. způsob ustanovování jeho členů, délku jejich funkčního období, existenci záruk proti vnějším tlakům, předpisy upravující jejich odvolání a také otázku, zda se orgán navenek jeví jako nezávislý⁵³.

Nestrannost definuje ESLP jako absenci předsudku nebo předpojatosti⁵⁴. Poprvé bylo porušení subjektivní nestrannosti konstatováno ze strany ESLP až v roce 2005 ve věci Kyprianou proti Kypru⁵⁵.

Požadavek na soud zřízený zákonem má za cíl opět především zabezpečit nezávislost moci soudní na moci výkonné a zabránit zřizování soudů ze strany výkonné moci bez kontroly demokraticky zvolených zástupců lidu⁵⁶.

⁴⁹ Rozsudek ESLP ve věci Lammi v. Finsko z roku 2005.

⁵⁰ Rozsudek ESLP ve věci Koktavá v. Česká republika z roku 2003.

⁵¹ ČAPEK, op. cit., s. 166.

⁵² Rozsudek ESLP ve věci Le Compte, Van Leuven a De Meyere v. Belgie z roku 1981.

⁵³ Rozsudek ESLP ve věci Cambell a Fell v. Spojené království z roku 1984.

⁵⁴ Rozsudek ESLP ve věci Piersack v. Belgie z roku 1982.

⁵⁵ KMEC, Jiří; KOSAŘ, David; KRATOCHVÍL, Jan; BOBEK, Michal. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 674.

⁵⁶ Rozsudek ESLP ve věci Lithgow a další v. Spojené království z roku 1986.

Právo na veřejné vyhlášení rozsudku (čl. 6 odst. 1)

I přesto, že celé řízení nebo jeho část mohou v odůvodněných případech probíhat neveřejně, stejně jako vnitrostátní právo také Úmluva požaduje, aby vyhlášení rozsudku vždy proběhlo veřejně. V rámci judikatorní činnosti jej však ESLP postupně přestal chápat absolutně, jako je stanoveno v článku 6, ale připouští z něj výjimky⁵⁷. Důležité je také připomenout, že rozsudkem je ve smyslu Úmluvy myšleno jakékoliv meritorní rozhodnutí ve věci, bez ohledu na to, jak je formálně označeno⁵⁸.

Presumpce nevinny (čl. 6 odst. 2)

V kontextu Úmluvy je potřeba tuto základní lidskoprávní zásadu chápat jako speciální aspekt spravedlivého procesu v trestních věcech⁵⁹ a je úzce spjata se zásadou, že jakákoliv pochybnost svědčí ve prospěch obviněného. Zásada *in dubio pro reo*, jež je specifickým výrazem zásady presumpce nevinny, vyžaduje, aby soudci nevycházeli z předem pojatého přesvědčení, že obviněný spáchal čin, který je mu kladen za vinu, aby důkazní břemeno spočívalo na obžalobě a aby případné pochybnosti byly využity ve prospěch obžalovaného⁶⁰. Presumpce nevinny je tak porušena, jestliže vyjádření ohledně osoby obviněné z trestného činu odráží názor, že je tato osoba vinna ještě předtím, než byla její vina prokázána zákonným způsobem a je ji nutno zachovávat v průběhu celého trestního řízení.

Právo na seznámení s důvody obvinění (čl. 6 odst. 3 písm. a)

Toto právo odpovídá povinnosti žalobce informovat obviněného o podstatě obvinění, aby si mohl řádně připravit svoji obhajobu, čímž navazuje na další ustanovení tohoto odstavce. Sdělení obvinění musí být vždy provedeno v souladu s procesněprávními a hmotněprávními požadavky tak, aby byla zachována všechna práva obviněného. Nevztahuje se pouze na počátek trestního stíhání, jak by se

⁵⁷ Srov. např. rozsudek ESLP ve věci Pretto a další v. Itálie z roku 1983.

⁵⁸ Rozsudek ESLP ve věci Axen v. Německo z roku 1983.

⁵⁹ ČAPEK, op. cit., s. 174.

⁶⁰ Rozsudek ESLP ve věci Lavents v. Lotyšsko z roku 2002.

mohlo na první pohled zdát, ale na celé trestní řízení, zejména tak zahrnuje i situace spojené se změnami právní kvalifikace nebo vymezením skutku.

Právo na obhajobu (čl. 6 odst. 3 písm. b, c)

Právo obhajoby v sobě zahrnuje dva požadavky: 1. „mít přiměřený čas a možnost k přípravě své obhajoby“ (čl. 6 odst. 3 písm. b), 2. „obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce“ (čl. 6 odst. 3 písm. c).

Nikde není stanoveno, jaký přesně je „přiměřený čas“ k přípravě obhajoby, opět je nutno posuzovat každý případ zvlášť vzhledem k jeho složitosti a průběhu. Možnosti k přípravě obhajoby zahrnují mj. například i právo nahlížet do spisu.

Úmluva ponechává na úvaze obviněného, zda využije pomoci obhájce nebo se bude před soudem hájit sám. Tato volba ovšem může být (a zpravidla bývá) modifikována vnitrostátními právními řády smluvních států v souvislosti s tzv. nutnou obhajobou. Přestože v samotné Úmluvě není princip nutné obhajoby zakotven, ESLP ve své judikatuře stanovil, že povinnost obviněného být v trestním řízení zastoupen advokátem není sama o sobě neslučitelná s Úmluvou⁶¹.

V případě, že obviněný nemá finanční prostředky na zaplacení obhájce a tuto skutečnost prokáže, má právo na bezplatnou obhajobu za podmínky, že zájmy spravedlnosti vyžadují, aby mu byl obhájce poskytnut. Pojem „zájmy spravedlnosti“ český právní řád v souvislosti s bezplatnou obhajobou nepoužívá a v kontextu Úmluvy je třeba jej posuzovat s ohledem na konkrétní okolnosti každého případu. Zpravidla se hodnotí závažnost trestného činu, sankce, která za jeho spáchání hrozí, a schopnost obviněného se sám obhajovat vzhledem k jeho osobnosti a složitosti řešeného případu⁶².

K právům obviněného patří i výslovně nezmíněné právo nevypovídat a neobviňovat sebe sama (princip *nemo tenetur*). Přestože není přímo vyjádřeno v článku 6, je podle Úmluvy považováno za důležitý aspekt spravedlivého procesu⁶³.

⁶¹ Rozsudek ESLP ve věci Croissant v. Německo z roku 1992.

⁶² KMEC a kol., op. cit., s. 810.

⁶³ EHLERS, Dirk, op. cit., s. 165.

Právo na důkaz (čl. 6 odst. 3 písm. d)

Explicitně se Úmluva v souvislosti s dokazováním zmiňuje pouze o možnosti vyslýchat nebo dát vyslýchat svědky, jiným důkazům ani jejich přípustnosti se nevěnuje a ponechává úpravu v této oblasti zcela na smluvních státech. K porušení článku může dojít například v případě, kdy obviněnému ani jeho obhájci není dána možnost svědka vyslechnout a na základě jeho výpovědi dojde k odsouzení obviněného⁶⁴. Nepřípustnosti některých důkazů se věnoval již několikrát ESLP a v intencích doktríny „ovoce z otráveného stromu“ konstatoval, že použití důkazu získaného donucením za použití mučení (tedy porušením článku 3) je v rozporu s právem na spravedlivý proces bez ohledu na to, jaká byla ve skutečnosti jeho důkazní hodnota⁶⁵.

Právo na tlumočníka (čl. 6 odst. 3 písm. e)

Právo na tlumočníka souvisí s článkem 6 odst. 3 písm. a („seznámení s povahou obvinění v jazyce, jemuž obviněný rozumí“). Rovněž souvisí s obecným zákazem diskriminace při výkonu práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 14⁶⁶. Požadavek na bezplatnost tlumočení je v kontextu Úmluvy nutno vykládat absolutně a zamezuje tedy smluvním státům po obviněných požadovat v souvislosti s tlumočením náhradu nákladů.

Jak jsem již naznačila výše, dílčí práva na spravedlivý proces je možno nalézt i v článku 5 (v souvislosti s omezováním osobní svobody) a v článku 7. Ten ve svém obsahu vyjadřuje dvě stěžejní zásady trestního práva: zákaz retroaktivity a nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege (žádný trestný čin bez zákona, žádný trest bez zákona). Zajímavé je, že podle článku 15 společně s právem na život (s výjimkou úmrtí z dovolených válečných zločinů), zákazem mučení a zákazem otroctví a nucené práce patří k těm právům, od nichž nelze odstoupit, je tedy právem nederogovatelným. V neposlední řadě Úmluva zahrnuje i právo na účinné opravné prostředky (článek 13).

⁶⁴ Rozsudek ESLP ve věci Delta v. Francie z roku 1990.

⁶⁵ Rozsudek ESLP ve věci Gäfgen v. Německo z roku 2010.

⁶⁶ Rozsudek ESLP ve věci Luedicke, Belkacem a Koc v. Německo z roku 1978.

2.2.2 Listina základních práv Evropské unie

Ochrana lidských práv na úrovni Evropské unie (resp. Evropských společenství) byla až do přijetí **Listiny základních práv a svobod EU** (dále jen „LZP EU“) omezena pouze na rozhodovací činnost Evropského soudního dvora v podobě obecných zásad právních a dlouhá léta platilo, že kvalita ochrany základních lidských práv zdaleka nedosahuje parametrů ochrany dané ústavami členských států⁶⁷. Tvůrci zřizovacích smluv zpočátku nebyla předpokládána širší než hospodářská integrace a ochranu lidských práv měla zaštiťovat Rada Evropy jako politická organizace zřízená primárně pro účely ochrany demokratických zásad ve společnosti⁶⁸. Nutnost zakotvení ochrany lidských práv v právu EU/ES však vzhledem k rozšiřující se integraci přiměla členské státy se touto otázkou zabývat, přičemž řešení se nabízela dvě. Prvním z nich bylo přistoupení k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a podřízení se kontrolnímu mechanismu ESLP, druhým vypracování vlastního katalogu lidských práv a efektivního kontrolního mechanismu k dosažení jejich ochrany⁶⁹.

Listina základních práv EU⁷⁰ byla původně jako společná deklarace Evropského parlamentu, Rady a Komise vyhlášena na Mezivládní konferenci v Nice v prosinci 2000, pro státy nezávazná byla však až do přijetí Lisabonské smlouvy v roce 2009, kdy se stala součástí primárního práva. Z formálního hlediska je tvořena Preambulí, vyzdvihující evropské hodnoty, principy demokracie a právního státu, a 54 články, jež se podle objektu ochrany dělí do sedmi kapitol⁷¹. Hlavními zdroji pro její vypracování a tím pro celý komunitární koncept lidských práv byly ústavní principy členských států a lidskoprávní mezinárodní smlouvy. Do

⁶⁷ TOMÁŠEK, Michal a kol. *Europeizace trestního práva*. Praha: Linde, 2009, s. 121.

⁶⁸ ŠÍŠKOVÁ, 2008, op. cit., s. 37.

⁶⁹ tamtéž, s. 40.

⁷⁰ Často označována také jako Charta základních práv Evropské unie, což vyplývá z jiných jazykových verzí: Charter of Fundamental Rights of the EU (angl.) nebo La Charte des Droits fondamentaux de l'UE (fr.).

⁷¹ Těmi jsou: důstojnost, svobody, rovnost, solidarita, občanství, spravedlnost a všeobecná ustanovení.

primárního unijního práva byla integrována článkem 6 odst. 1 Smlouvy o EU⁷² a nabytím platnosti Lisabonské smlouvy se stala LZP EU pro členské státy právně závazným aktem⁷³. Z hlediska jejího dodržování není podrobena externí kontrole ESLP, avšak podléhá kontrole Soudního dvora EU, který musí přihlížet při svém rozhodování i k obsahu Úmluvy. Do roku 2014 aplikoval Soudní dvůr EU ustanovení LZP EU ve více než 160 případech, z nichž však trestní věci tvoří pouhý zlomek⁷⁴, ještě méně tak bude případů týkajících se práva na spravedlivý proces.

Z hlediska trestního řízení a práva na spravedlivý proces je významná kapitola VI nazvaná „Spravedlnost“, kde jsou deklarována základní procesní práva pro evropský kontext⁷⁵. V článcích 47–50 jsou postupně upravena práva na odvolání, na veřejné, spravedlivé a rychlé projednání věci nezávislým a nestranným soudem, právo na obhajobu, na právní pomoc a jsou ustanoveny principy presumpce nevin, přiměřenosti trestů, zákazu retroaktivity v neprospěch pachatele a zásady nullum crimen sine lege nebo ne bis in idem. Všechna tato práva jsou rovněž zakotvena v Úmluvě, v této souvislosti hovoříme o tzv. „zrcadlových ustanoveních“⁷⁶, větším rozdílem mezi nimi je pouze vymezení práva obhajoby, které je v LZP EU poměrně stručné, když se mu věnuje pouze jednou větou v článku 48 odst. 2 („Respektování práv obhajoby je zaručeno všem obžalovaným.“).

2.3 Ochrana na vnitrostátní úrovni

Jak již bylo řečeno, úprava práva na spravedlivý proces je v českém právním řádu roztržštěná a zakotvená hned v několika právních předpisech. Následující

⁷² „Unie uznává práva, svobody a zásady obsažené v Listině základních práv Evropské unie ze dne 7. prosince 2000, ve znění upraveném dne 12. prosince 2007 ve Štrasburku, jež má stejnou právní sílu jako Smlouvy. Listina nijak nerozšiřuje pravomoci Unie vymezené ve Smlouvách. Práva, svobody a zásady obsažené v Listině se vykládají v souladu s obecnými ustanoveními v hlavě VII Listiny, jimiž se řídí její výklad a použití, a s náležitým přihlédnutím k vysvětlením zmíněným v Listině, jež uvádějí zdroje těchto ustanovení.“

⁷³ FENYK, Jaroslav. Listina základních práv Evropské unie a trestní řízení. *Státní zastupitelství*. 2015, roč. 13, č. 2. ISSN 1214-3758.

⁷⁴ tamtéž

⁷⁵ TOMÁŠEK a kol., op. cit. s. 133.

⁷⁶ ŠÍŠKOVÁ, Naděžda. *Evropská unijní ochrana lidských práv (Charta a další instrumenty ochrany lidských práv v EU)*. Praha: Linde, 2001, s. 31.

podkapitolu jsem rozdělila podle právní síly jednotlivých dokumentů na předpisy nejvyšší právní síly, tedy Ústavu a LZPS, a na úpravu zákonnou. V té se vzhledem k zaměření práce na uplatňování práva na spravedlivý proces v rámci trestního řízení budu zabývat trestním zákoníkem, trestním řádem a zákonem o soudnictví ve věcech mládeže.

2.3.1 Ústavní

Ústava i LZPS jsou normativním základem pro provádění zákonodárství v České republice a společně tvoří „ústavní pořádek“. Obsah ústavního pořádku konkretizuje článek 112 Ústavy ve svém odst. 1. Zatímco Ústava představuje spíše institucionální část ústavního základu ČR, LZPS se soustřeďuje na lidskoprávní rovinu⁷⁷.

Ústava ČR

Ústava ČR nabyla platnosti dne 28. prosince 1992 s účinností od 1. 1. 1993 a formálně je tvořena Preambulí a 113 články rozdělenými do osmi hlav. V souvislosti s právem na spravedlivý proces je zásadní Hlava čtvrtá – Moc soudní, přičemž základ soudní ochrany však nalezneme již v článku 4: „*Základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci.*“ Ten vyjadřuje ochranu před jakýmkoliv opatřením, zákonodárného, výkonného i soudního charakteru, které by omezovalo možnost uplatňovat základní práva a svobody před soudy⁷⁸. Taktéž znamená, že soudy jsou neustále povinny aplikovat na svou činnost ústavní pravidla a při jejím výkonu musí být základní práva a svobody nejdůležitější hodnotou pro poměřování úspěšnosti postupu⁷⁹. Pojem základních práv a svobod je pojmem autonomním a není nikde pozitivněprávně definován ani taxativně vymezen. Jsou to práva veřejná subjektivní zakotvená v ústavních předpisech nebo mezinárodních smlouvách, jejich znakem je, že jsou nezadatelná, nezcizitelná a nepromlčitelná⁸⁰.

⁷⁷ KLÍMA a kol., 2005, op. cit., s. 6.

⁷⁸ tamtéž, s. 5.

⁷⁹ tamtéž, s. 381.

⁸⁰ BAHÝLOVÁ, Lenka a kol. *Ústava České republiky: komentář*. Praha: Linde, 2010, s. 76.

Hlava čtvrtá je uvedena pro spravedlivý proces zásadními články 81⁸¹ a 82⁸², kterými zakotvuje **nezávislost a nestrannost soudů a soudců**. Pojem nezávislosti označuje jak nezávislost jednotlivých soudů navzájem, tak nezávislost soudnictví jako celku. Za základní znaky nezávislého tribunálu jsou považovány především: 1. zřízení zákonem, 2. nezávislost předpokládaná ústavními zárukami chránící soudce proti vnějším tlakům a 3. nestrannost soudce⁸³. Podle Ústavního soudu jsou nezávislost a nestrannost neodmyslitelnými atributy pojmu soud a označuje je jako jednu ze záruk rovnosti a právní jistoty v demokratické společnosti⁸⁴. Za ústavní záruky zaručující nezávislost a nestrannost soudců můžeme označit neodvolatelnost soudců (čl. 82 odst. 2), jmenování soudců bez časového omezení (čl. 93 odst. 1), odborné a osobnostní podmínky kladené na osobu soudce (čl. 93 odst. 2) nebo vázanost soudce pouze právem (čl. 95 odst. 1)⁸⁵. Nestrannost soudce je zajišťována zejména zákonnými ustanoveními, umožňujícími namítat jeho podjatost⁸⁶, největší zárukou nestrannosti by však měl být soudce sám a jeho povinností je odmítnout jakýkoliv nátlak, přání nebo žádost, přičemž se nesmí nechat ovlivnit sdělovacími prostředky ani veřejným míněním⁸⁷. Ústava na druhou stranu také všem ostatním zakazuje ohrožovat soudcovskou nestrannost, což vylučuje veškeré pokusy o ovlivnění soudního řízení, ať už formou finanční či majetkové korupce, nebo vyhrožováním a zastrašováním⁸⁸.

Článek 90 vyjadřuje pro trestní řízení důležitou zásadu stanovující, že o vině a trestu za trestné činy **rozhoduje pouze soud**, což z rozhodování o trestních věcech vylučuje veškeré ostatní orgány a také jiné soudy než státní.

⁸¹ „Soudní moc vykonávají jménem republiky nezávislé soudy.“

⁸² odst. 1: „Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí. Jejich nestrannost nesmí nikdo ohrožovat.“

⁸³ BAHÝLOVÁ a kol., op. cit., s. 964.

⁸⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 18. 6. 2002, sp. zn. Pl. ÚS 7/02. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 8. 2. 2017].

⁸⁵ BAHÝLOVÁ a kol., op. cit., s. 982.

⁸⁶ Srov. § 15a občanského soudního řádu, § 8 soudního řádu správního, § 30 trestního řádu.

⁸⁷ KLÍMA a kol., 2005, op. cit., s. 391.

⁸⁸ tamtéž, s. 392.

V článku 96 odst. 1⁸⁹ zakotvujícím **rovnost** účastníků pozorujeme souvislost s článkem 37 odst. 3 LZPS⁹⁰. Rovnost účastníků v řízení je třeba vnímat jako konkretizaci obecného principu rovnosti stanoveného v člancích 1 a 3 odst. 1 LZPS, přičemž představuje základní předpoklad korektního a spravedlivého soudního řízení⁹¹, a tedy jednu ze stěžejních složek práva na spravedlivý proces. Obecně znamená povinnost zajistit účastníkům řízení rovnoprávné možnosti v uplatňování jejich práv. Ústavní soud považuje princip „rovnosti zbraní“ za jeden ze základních elementů spravedlivého procesu, kdy „každá strana v procesu musí mít stejnou možnost hájit své zájmy, jakož i možnost uplatňovat své argumenty za podmínek, které nejsou zřetelně nevýhodné ve srovnání s protistranou“⁹².

Princip **veřejnosti** zakotvený v článku 96 odst. 2⁹³ spočívá v tom, že soudnímu projednávání věci může být v zásadě kdokoli přítomen, což mj. umožňuje kontrolu řádného výkonu soudnictví. V trestním řízení je rovněž akcentována preventivní a výchovná funkce veřejnosti jednání⁹⁴.

Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod (dále jen „LZPS“) nabyla platnosti dne 28. prosince 1992 a obsahuje 44 článků členěných do šesti hlav. Původní politicko-deklaratorní smysl LZPS se postupně díky činnosti Ústavního soudu změnil a nyní ji pojímá jako základ principiální procesní čistoty činnosti českých soudů v souvislosti s doktrínou spravedlivého procesu⁹⁵. LZPS je pro pochopení podstaty práva na spravedlivý proces stěžejní, zejména pak její Hlava pátá, která vyjadřuje jeden z primárních aspektů právního státu a garantuje každému člověku bránit svá práva před soudními orgány⁹⁶. Stejně jako Ústava, ani LZPS přímo pojem právo na

⁸⁹ „Všichni účastníci mají před soudem rovná práva.“

⁹⁰ „Všichni účastníci jsou si v řízení rovni.“

⁹¹ BAHÝLOVÁ a kol., op. cit., s. 1305.

⁹² Nález Ústavního soudu ze dne 27. 8. 2001, sp. zn. IV. ÚS 463/2000. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 8. 2. 2017].

⁹³ „Jednání před soudem je ústní a veřejné; výjimky stanoví zákon. Rozsudek se vyhláší vždy veřejně.“

⁹⁴ BAHÝLOVÁ a kol., op. cit., s. 1309.

⁹⁵ KLÍMA, 2005, op. cit. s. 6.

⁹⁶ tamtéž, s. 899.

spravedlivý proces ve svém textu neuvádí, za jeho základ bývá někdy považován článek 36, podle doktríny Ústavního soudu však lze pojmout jako právo na spravedlivý proces celou Hlavu pátou. Výčet principů uvedených v Hlavě páté není definitivní a představuje zcela otevřený systém hodnot, jež vytvářejí a zajišťují spravedlnost procesu⁹⁷.

Předmětem článku 36 je právo na soudní ochranu a svým obsahem úzce souvisí s články 81 a 82 Ústavy, když každému přiznává právo domáhat se u **nezávislého a nestranného soudu** (případně jiného orgánu) svého práva. Nezávislost a nestrannost soudu a soudce jsem již rozebrala při výkladu zmíněných článků Ústavy, na který tímto odkazuji.

Právo **odepřít výpověď** stanovené v prvním odstavci článku 37 je výjimkou z obecné povinnosti svědčit a zároveň podstatou principu *nemo tenetur*⁹⁸, který představuje jednu z nejstarších zásad trestního práva. Její historické zakotvení v právním řádu českých zemí sahá až do roku 1873, kdy byla poprvé výslovně vyjádřena v trestním řádu⁹⁹. V souvislosti s trestním řízením je konkretizováno v článku 40 odst. 4 LZPS a v § 100 trestního řádu. Při uplatňování tohoto práva nezáleží na procesním postavení, má ho tedy každý, ať už se v trestním řízení nachází v pozici obviněného, podezřelého nebo svědka. Je významnou složkou práva na spravedlivý proces, neboť Ústavní soud mnohokrát judikoval, že porušení práva na odepření výpovědi znamená vždy zároveň i porušení práva na spravedlivý proces¹⁰⁰.

Subjektem práva na **právní pomoc** je podle odstavce druhého článku 37 každý, bez ohledu na jeho postavení v řízení nebo státní příslušnost. Právní pomocí rozumíme kvalifikovanou právní službu poskytovanou zejména advokáty a řadíme pod ní i právo na poskytnutí bezplatného právního zastoupení v případech stanovených zákonem. V opačném případě by mohlo dojít k porušení práva na

⁹⁷ tamtéž, s. 901.

⁹⁸ Z lat. *nemo tenetur se ipsum accusare* („Nikdo není povinen sám sebe obviňovat.“).

⁹⁹ ŠVÁSTA, Pavel. Několik krátkých úvah k problematice aplikace zásady *nemo tenetur* na právnické osoby [online]. *Právní prostor*, publikováno 2. 3. 2015 [cit. 8. 2. 2017].

¹⁰⁰ KLÍMA a kol., 2005, op. cit., s. 938.

spravedlivý proces tím, že by došlo k ohrožení rovného postavení účastníků, rovného přístupu k soudu, v neposlední řadě pak k porušení samotného práva na právní pomoc¹⁰¹. Systém bezplatné právní pomoci by měl zajistit její dostupnost i lidem nemajetným, kteří si placené právní služby nemohou dovolit.

Rovnost účastníků řízení podle odstavce třetího článku 37 navazuje na článek 96 Ústavy. Od této procesní rovnosti znamenající rovnost mezi stranami v řízení je třeba odlišovat rovnost zakotvenou v článku 1 LZPS¹⁰², která označuje obecnou rovnost mezi fyzickými osobami. Podle Ústavního soudu je zásada rovnosti stran stěžejní zásadou spravedlivého procesu a stát jako garant je povinen zajistit účastníkům řízení rovnoprávné možnosti v uplatňování jejich práv. Princip „rovnosti zbraní“ uplatňovaný v trestním řízení se promítá do všech jeho fází i aspektů, zejména v řízení důkazním¹⁰³. Nutno však dodat, že trestní řád výslovně nehovoří o rovnosti účastníků, pouze o rovnoprávném postavení procesních stran spočívající v možnostech uplatňování a prosazování práv¹⁰⁴.

Trestní řízení před českými soudy je vedeno v českém jazyce, jakožto jazyce úředním i jednacím. Komukoliv, kdo prohlásí, že neovládá český jazyk, je nezbytné zajistit právo na **tlumočníka** podle článku 37 odst. 4¹⁰⁵. V opačném případě by došlo k porušení principu rovnosti toho účastníka, pro něhož by jednání (příp. listina aj.) bylo nesrozumitelné, a tedy k porušení spravedlivého procesu. Toto právo se vždy uplatňuje u orgánu, který jednání vede, a nevztahuje se pouze na fázi řízení před soudem: „*Právo užívat svého mateřského jazyka platí po celou dobu trestního řízení, ...*“¹⁰⁶.

Právo na **zákonného soudce** zakotvené v článku 38 odst. 1¹⁰⁷ je podle Ústavního soudu součástí soudcovské nezávislosti. Zákonným soudcem je ten,

¹⁰¹ KLÍMA a kol., 2005, op. cit., s. 945.

¹⁰² „Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezczizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.“

¹⁰³ KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 403.

¹⁰⁴ KLÍMA a kol., 2005, op. cit., s. 1351.

¹⁰⁵ „Kdo prohlásí, že neovládá jazyk, jímž se vede jednání, má právo na tlumočníka.“

¹⁰⁶ Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 3. 9. 2008, sp. zn. 12 To 473/98 [R 19/2000 tr.]. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 8. 2. 2017].

¹⁰⁷ „Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon.“

který splnil veškeré zákonné předpoklady k výkonu své funkce a zároveň byl podle rozvrhu práce příslušného soudu určen k projednávání konkrétního případu. Účelem této zásady je garance pro každého účastníka řízení, že nebude docházet k účelovému a libovolnému přidělování či odnímání věcí nebo ke změnám složení jednajícího soudu¹⁰⁸. Tento jev známe pod pojmem tzv. kabinetní justice a naplnění práva na zákonného soudce podle Ústavního soudu vytváří překážku právě jejího vzniku¹⁰⁹.

Druhý odstavec článku 38 přináší celkem čtyři aspekty práva na spravedlivý proces: zásadu **veřejnosti**, jednání **bez zbytečných průtahů**, jednání v **přítomnosti** osoby, o jejíž věc jde, a možnost **vyjádřit se** ke všem prováděným důkazům. Veřejné projednání věci zajišťuje transparentnost soudní moci a veřejnou kontrolu. Vyloučit veřejnost lze pouze výjimečně a v případech stanovených zákonem¹¹⁰ buď na celé hlavní líčení, nebo jen jeho část, aby byl zachován nezbytný rozsah tohoto opatření. O vyloučení veřejnosti rozhoduje soud usnesením¹¹¹. Tzv. průtahy v řízení jsou častým problémem české justice, přičemž LZPS sama definici pojmu průtah v řízení nestanovuje, ani neříká, v jakém rozsahu musí být lhůty překročeny, aby k průtahům v řízení došlo. Zejména v trestním řízení je zájem na co nejrychlejší projednání věci značný¹¹², avšak nesmí být na úkor řádného projednání věci¹¹³. Jestliže průtahy v řízení ovlivní nedodržení dalších ústavních principů řádného procesu nebo aplikaci hmotných práv, mohou vést k porušení práva na spravedlivý proces¹¹⁴. Ústavní soud rovněž uvedl, že „dostačujícím důvodem pro nerespektování kritéria „přiměřené lhůty“ nemůže být v žádném případě nedostačující stav personálu“¹¹⁵. Právo být přítomen při

¹⁰⁸ KLÍMA a kol., 2005, op. cit. s. 1361.

¹⁰⁹ Usnesení Ústavního soudu ze dne 1. 10. 2013, sp. zn. I. ÚS 3231/12. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 2. 2017].

¹¹⁰ Srov. § 200 trestního řádu.

¹¹¹ § 3 odst. 200 trestního řádu

¹¹² V trestním řádu je tato zásada vyjádřena v § 2 odst. 4 a zdůrazňuje požadavek co nejrychlejšího projednání zj. vazebních věcí.

¹¹³ KLÍMA, 2010, op. cit., s. 418.

¹¹⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 7. 2005, sp. zn. I. ÚS 585/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 2. 2017].

¹¹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 22. 3. 1995, sp. zn. IV. ÚS 173/94 In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 2. 2017].

projednávání své věci a možnost vyjadřovat se ke všem prováděným důkazům zajišťuje již článek 96 odst. 2 Ústavy se zásadou **ústnosti** soudního jednání, která spočívá v tom, že soud rozhoduje na základě ústně provedených důkazů a ústních přednesů stran¹¹⁶. Svým obsahem navazují oba tyto aspekty na principy veřejnosti a rovnosti stran a v trestním řádu jsou vyjádřeny v § 2 odst. 11.

Článek 39¹¹⁷ vyjadřuje jednu z nejdůležitějších zásad celého trestního práva: **žádný trestný čin bez zákona, žádný trest bez zákona** (z lat. *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*) a navazuje na článek 8 odst. 2 LZPS. V praxi někdy bývá tato zásada nazývána „zásadou řádného zákonného procesu“¹¹⁸. Z tohoto ustanovení vyplývá, že musí být explicitně vyjádřeno označení jednání za trestný čin i trest, který je možno uložit za jeho spáchání, a nemůže je stanovit podzákonný právní předpis.

Článek 40 se věnuje zvláštním ústavním zásadám v trestním řízení, zejména pak právům obviněného (resp. podezřelého). Některé z těchto zásad jsou již obecně vyjádřeny v Ústavě (např. ustanovení „*Jen soud rozhoduje o vině a trestu.*“) anebo v předchozích člancích LZPS (např. právo odepřít výpověď). **Presumpci nevin**y jakožto další velmi významné zásadě trestního řízení se věnuje odstavec druhý¹¹⁹ a svým obsahem vyjadřuje rovněž zásadu **in dubio pro reo** (v pochybnostech ve prospěch [obviněného]). Tato zásada neplatí pouze pro orgány veřejné moci, nýbrž platí pro všechny a nikdo tedy nemůže před vynesením pravomocného rozsudku uvést, že určitá osoba spáchala trestný čin¹²⁰. Vina obžalovaného musí být prokázána zcela jednoznačně a objektivně, bez jakýchkoliv pochybností.

Základem velmi širokého práva na **obhajobu** je odstavec třetí, přičemž jednotlivé části tohoto práva se prolínají rovněž trestním řádem, zejména § 32–41.

¹¹⁶ KLÍMA a kol., 2005, op cit. s. 1371.

¹¹⁷ „*Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit.*“

¹¹⁸ FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GRIVNA, Tomáš. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 89.

¹¹⁹ „*Každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena.*“

¹²⁰ KLÍMA, 2010, op. cit., s. 421.

Za jeho součásti je možno považovat:

- právo na poskytnutí času a možnosti obhajoby,
- právo na obhajobu osobní nebo prostřednictvím obhájce,
- právo na ustanovení obhájce soudem v případě, že si ho nezvolí, ačkoliv ho podle zákona mít musí,
- právo na bezplatnou pomoc obhájce v zákonem stanovených případech,
- právo na odepření výpovědi¹²¹.

Dostatečně dlouhá nemá být pouze doba k přípravě výpovědi obviněného, ale také doba ke zvolení nebo ustanovení obhájce. Obhájce má právo být přítomen všem úkonům, vč. úkonů prováděných v přípravném řízení, rovněž je oprávněn s obviněným mluvit vždy bez přítomnosti třetí osoby a radit mu i v průběhu prováděných úkonů.

Zásada *ne bis in idem*¹²² společně se zásadou *res iudicata* vyjadřuje, že nikdo nesmí být odsouzen za jeden a ten stejný skutek vícekrát. Překážka věci rozsouzené zajišťuje právní jistotu před novým trestním stíháním tomu, kdo byl v trestním řízení odsouzen nebo zproštěn obžaloby¹²³. Výjimkou je užití mimořádných opravných prostředků, které umožňuje zákon.

2.3.2 Zákonná

Výše popsané ústavní zásady trestního řízení vztahující se k právu na spravedlivý proces jsou z velké části konkretizovány v trestním řádu (dále také „tr. ř.“), trestním zákoníku (dále jen „tr. z.“) nebo zákonu o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSM“), přičemž tyto zákony přináší rovněž některé nové aspekty tohoto práva (např. právo na nepřipustnost některých důkazů, právo být podrobně seznámen s povahou a důvody obvinění nebo právo na odůvodnění soudního rozhodnutí a na odvolání¹²⁴).

¹²¹ tamtéž, s. 424.

¹²² Srov. odst. 5 čl. 40 LZPS.

¹²³ KLÍMA a kol., 2005, str. 1394.

¹²⁴ Srov. § 89 odst. 3 tr. ř., § 160 odst. 1 tr. ř., § 120 odst. 1 písm. d) tr. ř., § 245 an. tr. ř.

Trestní řád

Nejdůležitější principy určující povahu trestního procesu jsou nazývány jako tzv. základní zásady trestního řízení¹²⁵ a pro přiblížení obsahu práva na spravedlivý proces jsou nezbytné. V následující části kapitoly jsem vybrala a popsala ty zásady, které považuji pro spravedlivý proces za nejpodstatnější, při jejich výkladu vzhledem k vzájemnému prolínání těchto zásad odkazují rovněž na předchozí podkapitulu této práce, ve které je velká část těchto zásad již nastíněna.

Stíhání jen ze zákonných důvodů

Ústavně je tato zásada vyjádřena v článku 8 odst. 2 LZPS a souvisí rovněž s článkem 39 LZPS, v trestním řádu ji pak nalezneme v § 2 odst. 1¹²⁶. Její podstatou je, že stíhat lze jen způsobem, který stanoví trestní řád, a zamezuje tak případnému svévolnému stíhání občanů bez zákonných důvodů. Konkrétně se projevuje například stanovením podmínek pro zahájení trestního stíhání podle § 160 tr. ř. Její porušení se kromě procesněprávní roviny může přenést i do hmotného práva, a to jak do práva trestního¹²⁷, tak do práva civilního, uplatněním odpovědnosti podle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem¹²⁸.

Rychlost řízení¹²⁹

Svým obsahem tato zásada navazuje na požadavek článku 38 odst. 2 LZPS o projednání věci bez zbytečných průtahů. V trestním řádu je zabezpečována především stanovením lhůt pro provádění procesních úkonů.

Zajištění práva na obhajobu¹³⁰

Právo na obhajobu (ústavně zaručené článkem 40 odst. 3 LZPS) označuje celý souhrn práv, která má osoba, proti níž se vede trestní řízení, a vztahuje se na

¹²⁵ FENYK a kol., op. cit., s. 85.

¹²⁶ „Nikdo nemůže být stíhán jinak než ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví tento zákon.“

¹²⁷ Srov. § 229 a § 230 tr. z.

¹²⁸ FENYK a kol., op. cit., s. 89.

¹²⁹ Srov. § 2 odst. 4 tr. ř.: „... Trestní věci musí projednávat urychleně bez zbytečných průtahů;...“

¹³⁰ Srov. § 2 odst. 14 tr. ř.

celé toto řízení. Jejím účelem je zabezpečit, aby bylo zjištěno vše, co svědčí ve prospěch obviněného, a při rozhodování k tomu bylo přihlédnuto, což by mělo zabránit odsouzení nevinného¹³¹. Podle Ústavního soudu je „*právo na obhajobu jedním z nejdůležitějších základních práv osob, proti nimž se trestní řízení vede a směřuje k dosažení spravedlivého rozhodnutí, vydaného nejen v zájmu trestně stíhané osoby, ale nepochybně také v zájmu demokratického právního státu, založeného na úctě k právům a svobodám člověka a občana*“¹³². S uplatňováním práva na obhajobu úzce souvisí presumpce neviny, jelikož ke zproštění obviněného není třeba, aby byla prokázána jeho nevina, stačí neprokázaná vina¹³³. Případy nutné obhajoby upravuje § 36 tr. ř. a jedná se nejčastěji o situace, kdy je obviněný jakýmkoliv způsobem omezen na svobodě (je-li ve vazbě, výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranného opatření), dále pak v případě hrozícího vyššího trestu odnětí svobody¹³⁴. V případech uvedených v § 36 TŘ musí mít obviněný obhájce od doby, kdy vznikl důvod nutné obhajoby¹³⁵. Zabezpečení práva na obhajobu opravdu každému (jak požaduje LZPS), i nemajetnému obviněnému, zajišťuje institut bezplatné obhajoby. V této souvislosti Ústavní soud nedávno konstatoval, že v případě přiznání nároku na bezplatnou obhajobu musí být tato bezplatná již od samého počátku, ne až od právní moci rozhodnutí o žádosti, jak byla běžná praxe některých soudů¹³⁶.

Zásada kontradiktorního řízení

Někdy bývá tato zásada považována za součást práva na obhajobu, přičemž pod tímto pojmem není v dané souvislosti myšlen charakter procesu jako sporného, nýbrž právo na informace, resp. právo na informování o důkazech opatřených

¹³¹ FENYK a kol., op. cit., s. 93.

¹³² Nález Ústavního soudu ze dne 12. 2. 2002, sp. zn. I. ÚS 592/2000. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].

¹³³ FENYK a kol., op. cit., s. 95.

¹³⁴ Srov. § 36 odst. 3: „*Koná-li se trestní řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let, musí mít obviněný obhájce už v přepřavném řízení.*“

¹³⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 6. 2011, sp. zn. 8 Tdo 713/2011. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].

¹³⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 13. 9. 2016, sp. zn. I. ÚS 848/16. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].

protistranou a s ním související právo na reakci na ně. V trestním řádu je jejím projevem § 166 odst. 1 a v praxi je známá jako možnost prostudování spisu po skončení vyšetřování, před podáním obžaloby. Tato možnost se zásadně¹³⁷ týká celého spisu, včetně jeho příloh.

Veřejnost¹³⁸

Zásada veřejného projednání je zakotvena v obou nejvýznamnějších ústavních předpisech českého právního řádu (čl. 96 Ústavy, čl. 38 odst. 2 LZPS) a spočívá v tom, že při soudním projednávání trestních věcí jsou oprávněny být přítomny jak strany trestního řízení, tak i jiní posluchači¹³⁹. Zásada veřejnosti je charakteristická pro řízení před soudem (hlavní líčení, veřejné zasedání), naopak v přípravném řízení je zcela potlačena, jelikož přípravné řízení probíhá neveřejně. Výjimkou z této zásady je vyloučení veřejnosti (jak již bylo nastíněno v přechozí podkapitole), k němuž však může dojít jen na základě zákona, a to pro jeden z následujících důvodů:

- ohrožení utajované informace chráněné zvláštním zákonem
- ohrožení mravnosti nebo nerušeného průběhu jednání
- ohrožení bezpečnosti nebo jiného důležitého zájmu svědků¹⁴⁰.

Presumpce neviný

Tato pro trestní řízení velmi významná zásada vyjádřená v § 2 odst. 2 tr. ř. je těsně spjata se zásadou materiální pravdy, když požaduje po orgánech činných v trestním řízení úplné a bezpochybné prokázání viny obviněného. Představuje jednu z demokratických zásad občanské společnosti, jelikož až do prokázání opaku presumuje slušnost jednotlivců¹⁴¹. Z presumpce neviný vyplývají tři důležitá procesní pravidla:

¹³⁷ Výjimku tvoří např. utajované informace nebo skutečnosti, na které se vztahuje zákonem uznaná povinnost mlčenlivosti.

¹³⁸ Srov. § 2 odst. 10 tr. ř.

¹³⁹ FENYK a kol., op. cit., s. 100.

¹⁴⁰ Srov. § 200 odst. 1 tr. ř.

¹⁴¹ FRYŠTÁK a kol. *Trestní právo procesní*. Ostrava: Key Publishing, 2015, s. 15.

1. in dubio pro reo (v pochybnostech ve prospěch obviněného) znamenající povinnost rozhodnout ve prospěch obviněného, vyskytnou-li se o otázce jeho viny pochybnosti¹⁴²;
2. nutnost prokázání viny obviněného, díky které obviněný není povinen dokazovat žádnou skutečnost svědčící v jeho prospěch a důležitou pro rozhodnutí ve věci samé, nemusí nijak spolupracovat, není povinen vypovídat;
3. zásada přiměřenosti a zdrženlivosti, jelikož během trestního řízení mohou být obviněnému ukládána jen taková omezení, která jsou zcela nezbytná pro dosažení účelu¹⁴³.

Právo na nepřipustnost některých důkazů

Použití důkazů získaných nezákonným donucením nebo hrozbou takového donucení v trestním řízení explicitně vylučuje § 89 odst. 3. Výskyt nezákonného důkazu však nevede automaticky k nepoužitelnosti ostatních důkazů, ale pouze těch, které jsou od něj kauzálně odvozeny¹⁴⁴. Důsledkem nezákonně získaného důkazu je buď absolutní neúčinnost (nelze k němu přihlížet při dokazování) nebo relativní neúčinnost (po odstranění vady, která způsobila neúčinnost, k němu lze při dokazování přihlížet)¹⁴⁵. Nastíněnou zásadu známe pod teorií plodů z otráveného stromu.

Jsem si vědoma, že trestní řád obsahuje mnoho dalších neméně významných zásad trestního řízení, není však možné vzhledem k rozsahu práce podrobně popsat každou z nich.

¹⁴² Týká se ovšem je otázek skutkových, nikoliv právních, ty jsou řešeny zásadou *iura novit curia*.

¹⁴³ FENYK a kol., op. cit., s. 109.

¹⁴⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 2013, sp. zn. 6 Tdo 184/2013 In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].

¹⁴⁵ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 5. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 740.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže

Považuji zde za nutné alespoň ve stručnosti nastínit modifikace, které jsou oproti „klasickému“ trestnímu řízení uplatňovány při řízení s mladistvými. Speciální zákon k trestnímu zákoníku i trestnímu řádu č. 218/2003 nabyl účinnosti k 1. 1. 2004 a jeho cílem je dosažení pozitivních výsledků v oblasti zamezování delikvence mládeže metodami pozitivního působení¹⁴⁶. Jeho specialita k obecným předpisům je stanovena v § 1 odst. 3¹⁴⁷. Mladistvým jsou samozřejmě zachována všechna práva, garantována at' už ústavními předpisy nebo obecnými trestněprávními předpisy, některé základní zásady jsou však upraveny tak, aby zajistily co nejlepší výkon soudnictví a jeho efektivní působení na mládež. Základní zásady jsou stanoveny v § 3, avšak dále se prolínají celým předpisem.

Zásada rychlosti, tedy projednání věci bez zbytečného odkladu a v přiměřené lhůtě podle § 3 odst. 6 nabývá u mládeže na zvláštním významu, jelikož zde existuje velká naděje na to, že pohotová a spravedlivá reakce na jejich protiprávní čin bude nejlepší prevencí dalšího delikventního jednání¹⁴⁸.

Příslušnost soudů pro mládež při výkonu soudnictví ve věcech mládeže je zakotvena v § 4. Jestliže o podané obžalobě rozhoduje obecný soud namísto soudu pro mládež, který je v dané věci příslušný, zakládá to vadu řízení, a tedy možné porušení práva na spravedlivý proces. Tento poměrně striktní výklad je odůvodněn tím, že zákonným stanovením zvláštních soudů pro mládež má být zaručeno, že trestní věci mladistvých a věci, ve kterých jde o posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let, projednávají soudci, kteří mají zvláštní předpoklady pro tuto činnost danou jejich osobními vlastnostmi i specializovaných vzděláním¹⁴⁹, přičemž tyto osoby mají zabezpečovat splnění výchovného účelu

¹⁴⁶ ŠÁMAL, Pavel; VÁLKOVÁ, Helena; SOTOLÁŘ, Alexander; HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 3.

¹⁴⁷ „Pokud tento zákon nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil osmnáctý rok věku, obecných právních předpisů.“

¹⁴⁸ ŠÁMAL a kol., op. cit. s. 32.

¹⁴⁹ Usnesení Vrchního soudu v Praze soudu ze dne 2. 2. 2005, sp. zn. 8 To 14/2005. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].

řízení¹⁵⁰. K tomuto má rovněž napomáhat spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí a Probační a mediační službou.

Institut nutné obhajoby je oproti obecné úpravě v trestním řádu koncipován ve vztahu k mládeži šířeji, konkrétně v § 42 ZSM. Počátek nutné obhajoby je zde posunut již na úkony prováděné před zahájením trestního stíhání¹⁵¹ a ve všech případech vymezených zákonem požadavek na ni trvá až do dovršení osmnáctého roku věku mladistvého¹⁵².

Princip veřejnosti se v řízení s mladistvými neuplatní a tato řízení tak představují zákonnou výjimku z ústavní zásady veřejného projednávání věci před soudem¹⁵³. Podle § 54 odst. 1 se zásadně konají s vyloučením veřejnosti, zákonodárce ovšem volbu ponechává na mladistvých a fakultativně tak na jejich návrh mohou být řízení konána veřejně. ZSM klade velký důraz na ochranu osobnosti, osobních údajů a soukromí mladistvých¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Srov. § 36 ZSM

¹⁵¹ § 42 odst. 2 ZSM: „Mladistvý musí mít obhájce od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření podle tohoto zákona nebo provedeny úkony podle trestního řádu, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění obhájce o něm zajistit.“

¹⁵² Srov. § 42 odst. 2 ZSM

¹⁵³ ŠÁMAL a kol., op. cit., s. 570.

¹⁵⁴ Srov. § 3 odst. 5, § 52-54 ZSM.

3. Vybraná rozhodnutí Ústavního soudu

V následující kapitole nejprve ve stručnosti vymezím rozhodovací činnost Ústavního soudu, přičemž v další, stěžejní části, vyberu jednotlivá rozhodnutí Ústavního soudu vztahující se k právu na spravedlivý proces a tato roztřídím do tří skupin (odpovídající rozdělení dílčích práv práva na spravedlivý proces v první kapitole). Vzhledem k jejich velkému množství je pochopitelně nereálné vypsát zde všechna rozhodnutí Ústavního soudu v této oblasti, proto jsem vybrala ta, která mi přišla nejvýznamnější. Ve svém výběru jsem vzhledem k zaměření práce na právo na spravedlivý proces v trestním řízení vynechala rozhodnutí vztahující se k řízení ve věcech civilních nebo správních. Závěr kapitoly tvoří úvahy *de lege ferenda*.

3.1 Rozhodovací činnost Ústavního soudu

Ústavní soud je soudním orgánem ochrany ústavnosti, jehož postavení a kompetence jsou zakotveny přímo v Ústavě. Podrobnějšímu popisu jeho organizace, historie nebo soudcům se zde z důvodu obsáhlosti nebudu věnovat a pouze stručně nastíním problematiku ústavních stížností, jelikož ty jsou základem téměř všech rozhodnutí, která v následujících podkapitolách uvádím. Rozhodování o ústavních stížnostech fyzických nebo právnických osob proti pravomocnému rozhodnutí a jinému zásahu orgánů veřejné moci do jim ústavně zaručených základních práv a svobod je jednou ze stěžejních činností Ústavního soudu. Kromě obecných náležitostí podání nesmí ústavní stížnost postrádat argumentačně podložené tvrzení, že konkrétním pravomocným rozhodnutím bylo porušeno základní právo nebo svoboda stěžovatele¹⁵⁵. Výslednou formou rozhodnutí o ústavní stížnosti je nález, jedná-li se o rozhodování ve věci samé, přičemž jím Ústavní soud ústavní stížnost zamítne nebo jí vyhová, v ostatních případech rozhoduje usnesením.

¹⁵⁵ MIKULE, Vladimír; SLÁDEČEK, Vladimír. *Zákon o Ústavním soudu - komentář a judikatura k Ústavě ČR a Listině základních práv a svobod*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, s. 226.

3.2 Soud a soudce

Uspořádání soudnictví jako celku, organizací práce jednotlivých soudů i požadavkům kladeným na osoby soudců se Ústavní soud zabýval mnohokrát. Zdaleka nejčastěji při rozhodování o stížnostech řešil porušení práva na zákonného soudce.

Právo na zákonného soudce

V nálezu ze dne 27. 5. 2004, sp. zn. IV ÚS 307/03 se Ústavní soud zabýval zásadou stanovenou v článku 38 odst. 1 LZPS, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, kterou označil za ochranu proti libovolnému či účelovému obsazení soudu ad hoc. Za součásti práva na zákonného soudce (tj. příslušnosti soudu a soudce) označil kromě vymezení věcné, funkční a místní příslušnosti i přidělování soudní agendy a určování složení senátů na základě pravidel obsažených v rozvrhu práce soudů. „*Pokud příslušný senát stanovený rozvrhem práce soudu projedná a rozhodne věc v jiném než určeném složení, může se tak stát pouze tehdy, jestliže je absence rozvrhem práce soudu určených soudců důvodná. Za takovou je třeba považovat zejména vyloučení soudce z důvodu podjatosti a jeho odůvodněnou nepřítomnost (v důsledku nemoci, dovolené, pracovní cesty apod.). Zastoupení soudců se stejně jako složení senátů musí řídit předem stanovenými pravidly určenými rozvrhem práce*¹⁵⁶.“

Tímto rozhodnutím navázal na náleze ze dne 22. 2. 1996, sp. zn. III ÚS 232/95¹⁵⁷, ve kterém zdůraznil důležitost pevného přidělování soudní agendy a odmítl výběr soudů a přidělování soudců ad hoc. Právo na zákonného soudce označil jako cennou záruku pro každého účastníka, že k rozhodnutí jeho věci jsou povolávány soudy a soudci podle předem daných zásad (procesních pravidel).

Ve stejném období se zabýval Ústavní soud rovněž právem na zákonného soudce v souvislosti s delegováním věci jinému soudu podle § 262 tr. ř. a připustil,

¹⁵⁶ Náleze Ústavního soudu ze dne 27. 5. 2004, sp. zn. IV. ÚS 307/03. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 22. 2. 2017].

¹⁵⁷ Náleze Ústavního soudu ze dne 22. 2. 1996, sp. zn. III. ÚS 232/95. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 22. 2. 2017].

že tento postup je možný, avšak musí pro něj existovat důležité důvody. V opačném případě dochází k porušení práva na zákonného soudce. „*Přitom institut zákonného soudce (jeho odnětí) je důležitým prvkem právní jistoty a nic na tom nemění ani skutečnost, že v § 262 trestního řádu je stanovena jistá výjimka. Ta je ovšem, jak zmíněno, omezena důležitými důvody, které Ústavní soud, jak uvedeno, v daném případě z hledisek shora uvedených, neshledal*¹⁵⁸.“ I zde Ústavní soud zdůraznil potřebu ochrany proti možnosti soudce podle potřeby v konkrétní věci měnit.

Ač je právo na zákonného soudce garantováno zákonem, je po účastnících řízení požadována určitá míra aktivity. V souladu se zásadou *vigilantibus iura scripta sunt* (právo svědčí bdělým) rozhodnul, že „*bylo na účastníkovi soudního řízení, aby námitku porušení ústavní ochrany, plynoucí ze zásady o zákonném soudci, uplatnil včas, tj. bezprostředně poté, co skutečnosti ji odůvodňující se mu staly známy*“ a zamezil tak záměně zásady „nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci“, jakožto ochrany proti svévolnému obsazování soudů, za procesní prostředek, jímž by mělo být ex post zvráceno již vydané rozhodnutí.

Z novějších rozhodnutí bych ráda zmínila plenární nálezní sp. zn. Pl. ÚS 4/14 týkající se zákonného soudce v přípravném řízení, resp. s tím související příslušnost státního zastupitelství. Ústavní soud se zde zabýval § 18 tr. ř. zakotvujícím jasná pravidla místní příslušnosti soudu a § 26 tr. ř. stanovujícím pravidla pro příslušnost soudu v přípravném řízení, kterým v podstatě odkazuje na příslušnost státního zastupitelství. Problémem byla skutečnost, že v praxi v případě příslušnosti dozorujících krajských nebo vrchních státních zastupitelství bylo na úvaze samotného státního zástupce, ke kterému z okresních soudů v obvodu jeho působnosti podá obžalobu. Tento postup však Ústavní soud shledal za ústavně nekonformní s čl. 38 odst. 2. LZPS a judikoval, že „*pokud příslušný návrh podává státní zástupce krajského nebo vrchního státního zastupitelství, je třeba aplikovat rovněž obecnou úpravu místní příslušnosti soudů v trestním řádu a místní příslušnost okresního soudu určit podle kritérií stanovených v § 18 trestního řádu,*

¹⁵⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 7. 12. 1995, sp. zn. III. ÚS 90/95. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 22. 2. 2017].

*tj. z množiny okresních soudů, v jejichž obvodech krajské nebo vrchní státní zastupitelství působí, zvolit ten, jehož místní příslušnost těmto kritériím odpovídá*¹⁵⁹.

Nezávislost a nestrannost soudce

V souvislosti s nestranností soudce Ústavní soud hodnotil možné důvody vedoucí k vyloučení soudce z vykonávání úkonů trestního řízení. Při posuzování možné podjatosti soudce je vždy nutné zkoumat nejen subjektivní, ale i objektivní stránku věci, tedy to, jak důvěryhodně působí soudcova nezájatost a schopnost rozhodovat nestranně a spravedlivě navenek. Důvody pro vyloučení jsou poměr k projednávané věci nebo k osobám, jichž se úkon přímo dotýká, k jejich obhájcům, zákonným zástupcům a zmocněncům nebo k jinému orgánu činnému v trestním řízení, kvůli kterým nemůže nestranně rozhodovat. *„Poměr k projednávané věci může u soudce záležet např. v tom, že soudce sám nebo osoba mu blízká byli projednávanou trestnou činností poškozeni nebo by přicházelo v úvahu, že soudce bude vyslechnut jako svědek. Pro poměr k osobám specifikovaných v citovaném ustanovení je vyloučen soudce, který je k těmto osobám zejména v poměru příbuzenském nebo obdobném, ale též ve vztahu úzce přátelském či naopak nepřátelském*¹⁶⁰.“ V citovaném rozhodnutí však soud odmítl za porušení pravidel o nepodjatosti soudce považovat jakýkoliv vztah soudce k projednávané věci nebo k jejím aktérům. Konkrétně stanovil, že *„vztah mezi soudci na jednom pracovišti vyplývající z jejich vzájemného pracovního styku nemůže být důvodem pro vyloučení soudců určitého soudu ani v případě, že by již byla podána obžaloba, dle níž by poškozeným byl soudce tohoto soudu, neboť pouhá kolegiálníta vyplývající ze společného výkonu soudcovské funkce u určitého soudu sama o sobě není takovou skutečností, která by vedla (...) k pochybnostem, že žádný soudce tohoto soudu nemůže ve věci nestranně rozhodovat*¹⁶¹.“

¹⁵⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 19. 4. 2016, sp. zn. Pl. ÚS 4/14. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 3. 2017].

¹⁶⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 4. 8. 2004, sp. zn. IV. ÚS 67/04. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 2. 2017].

¹⁶¹ tamtéž

3.3 Požadavky na řízení

Právo na veřejné projednání věci

V plenárním nálezu Pl. ÚS 28/04¹⁶² Ústavní soud posuzoval z hlediska proporcionality vztah mezi zájmem na ochraně soukromí trestně stíhaných mladistvých a právem na informace. V posuzovaném případě stěžovatel namítal, že je v řízení podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže potlačena zásada veřejnosti v trestním řízení. S touto námitkou se Ústavní soud vypořádal argumentem, že ani ustanovení čl. 38 odst. 2, ani čl. 17 odst. 1 LZPS nezakládají neomezená práva na veřejné projednání věci, resp. na informace. Také připomněl, že zákon o soudnictví ve věcech mládeže je důsledně podřízen zájmům mladistvých a požadavek ochrany jejich osobního soukromí po celou dobu řízení je dán zájmem jejich ochrany před škodlivými vlivy vnějšího prostředí a publicity. Vyjádření Ústavního soudu je zcela v souladu s cíli a zásadami zákona o soudnictví ve věcech mládeže, když na první místo staví zájmy mladistvých a zejména snahu o výchovné působení trestního řízení na ně a upozadí tím veřejné projednání věci.

V souvislosti s dokazováním Ústavní soud v rozhodnutí ze dne 21. 5. 1996, sp. zn. I. ÚS 32/95 hodnotil spojení práva na veřejné projednání věci s právem vyjádřit se ke všem prováděným důkazům, jejichž smyslem je poskytnout obžalovanému v trestním procesu možnost verifikace důkazů směřujících proti němu, a to před tváří veřejnosti. *„Není porušením této zásady, jestliže se výpověď spoluobžalovaného nebo svědka přečte v hlavním líčení, byl-li jejich výslech proveden způsobem odpovídajícím zákonu a taková osoba v hlavním líčení bez oprávnění odepřela vypovídat nebo se odchyluje v podstatných bodech od své dřívější výpovědi.“*¹⁶³

¹⁶² Nález Ústavního soudu ze dne 8. 11. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 28/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 2. 2017].

¹⁶³ Nález Ústavního soudu ze dne 21. 5. 1996, sp. zn. I. ÚS 32/95. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 3. 3. 2017].

Právo vyjádřit se ke všem důkazům

Jelikož dokazování představuje jednu z nejdůležitějších součástí trestního řízení, je nepochybné, že se jím Ústavní soud zabýval již mnohokrát. Protože je tato problematika velmi obsáhlá, vzhledem k omezenému rozsahu práce jsem vynechala rozhodnutí týkající se samotného dokazování nebo přípustností důkazů (např. opomenuté důkazy, důkazy získané nezákonným způsobem aj.) a soustředila jsem se výhradně na právo obviněného vyjadřovat se ke všem prováděným důkazům tak, jak je stanoveno v čl. 38 odst. 2 LZPS a s ním související právo důkazy navrhopat.

Podle zásady volného hodnocení důkazů právu každého navrhopat důkazy odpovídá povinnost soudu o těchto rozhodnout, a pokud jim nevyhoví, vyložit proč a z jakých důvodů. Tato zásada není a nesmí být projevem libovůle orgánů činných v trestním řízení. Neakceptování důkazních návrhů může být obecně odůvodněno třemi argumenty: 1. důkaz nemá relevantní souvislost s řízením, 2. důkazem není možné vyvrátit ani potvrdit tvrzenou skutečnost, 3. důkaz je nadbytečný. Toto potvrdil ve svém dalším rozhodnutí ze dne 15. 5. 1997¹⁶⁴ i Ústavní soud: „*Pokud účastník řízení před soudy navrhuje provedení zásadních důkazů k prokázání svého tvrzení, a to zákonem stanoveným způsobem, není soud povolán k tomu, aby provedení takových důkazů bez dalšího odmítl, případně se takto navrženými důkazy nezabýval či na návrh k jejich provedení vůbec nereagoval. Případné odmítnutí provést takto navržené důkazy musí být odůvodněno vyčerpávajícím a přesvědčivým způsobem prokazujícím nepotřebnost či nadbytečnost takového dokazování, obzvláště za situace, kdy existuje řada dalších skutečností vedoucích k důvodnému závěru, že celé trestní řízení nebylo vedeno objektivně a zjevně nerespektovalo základní zásady spravedlivého procesu.*“

Na výše uvedené rozhodnutí Ústavní soud navázal a obdobně rozhodoval i ve věci sp. zn. IV. ÚS 463/2000, kde opět zdůraznil, že jednou ze součástí práva na spravedlivý proces, jakož i práva na obhajobu, je i právo obviněného navrhopat důkazy ve svůj prospěch. V případě, že soud těmto návrhům nevyhoví, musí ve

¹⁶⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 5. 1997, sp. zn. III. ÚS 51/96. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 25. 2. 2017].

svém rozhodnutí vyložit vyčerpávajícím a přesvědčivým způsobem nepotřebnost či nadbytečnost takového dokazování. „*To platí obzvláště za situace, kdy proti sobě stojí "tvrzení proti tvrzení". V takové situaci je potřebné na soud, a to jak z pohledu jednoduchého práva, tak i práva ústavního, klást zvýšené požadavky v souvislosti s vyvozením závěrů, které skutečnosti soud vzal za prokázané, o které důkazy opřel svá skutková zjištění a jakými úvahami se při hodnocení důkazů řídil. Pokud tak obecný soud neučiní, pak postupuje v rozporu se zásadami vyjádřenými v hlavě páté Listiny (především čl. 36 odst. 1 a čl. 38 odst. 2), jakož i v rozporu s čl. 90 a čl. 95 odst. 1 Ústavy ČR*¹⁶⁵.“

Obviněný má kromě práva důkazy navrhnout rovněž právo se ke všem důkazům v trestním řízení vyjadřovat a být přítomen jejich provádění. Pokud orgány činné v trestním řízení provedly důkaz svědeckou výpovědí, která měla klíčový význam pro rozhodnutí o vině a trestu bez přítomnosti obviněného, zcela jeho stranou tak, aniž by měl možnost realizovat své právo klást otázky, lze konstatovat, že došlo k porušení jeho ústavně zaručeného práva¹⁶⁶. „*Každý má právo, nejen aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů, ale také v jeho přítomnosti, a tak, aby se mohl vyjádřit k prováděným důkazům.*“

Porušení práva na spravedlivý proces, konkrétně článku 38 odst. 2, shledal Ústavní soud i v následujícím rozhodnutí sp. zn. I. ÚS 1860/16. Stěžovatelka, nejprve stíhána v nepřítomnosti jako uprchlá, poté v opakovaném řízení v souladu s § 306a odst. 2 tr. ř. pravomocně odsouzena jako uprchlá, namítala, že v řízení před soudem byla jako důkaz použita výpověď svědka, kterého nikdy neměla možnost vyslechnout. Přípustnost takového důkazu Ústavní soud zkoumal podle principů vycházejících z judikatury ESLP, kdy je ve třech krocích třeba posoudit: „*(1) zda pro nepřítomnost svědka existoval dostatečný důvod; (2) jakou váhu tento důkaz měl - zda šlo o jediný či rozhodující důkaz nebo o důkaz se značnou vahou; a (3) zda v řízení existovaly dostatečné vyvažující faktory, včetně silných procesních*

¹⁶⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 27. 8. 2001, sp. zn. IV. ÚS 463/2000. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 3. 3. 2017].

¹⁶⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 24. 6. 1998, sp. zn. II. ÚS 271/97 In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 25. 2. 2017].

*záruk, které kompenzovaly připuštění výpovědi nepřítomného svědka jako důkazu proti obviněnému*¹⁶⁷. Teprve nakonec je ve světle těchto tří kritérií třeba posoudit, zda lze řízení jako celek považovat za spravedlivé.

Zajímavým rozhodnutím v této souvislosti je nález sp. zn. IV. ÚS 37/01 zabývající se dodržáním zásad subsidiarity a proporcionality při institutu výslechu svědka pod utajením. Smyslem vyjádřit se ke všem prováděným důkazům ve spojitosti s právem na veřejné projednání věci je poskytnout obžalovanému možnost verifikace důkazů směřujících proti němu. Institut anonymních svědků omezuje tuto verifikaci, jelikož vylučuje možnost obžalovanému vyjádřit se k osobě svědka a jeho věrohodnosti. Výsledkem tohoto rozhodnutí je požadavek na minimalizace zásahu do základního práva či svobody v případě dvou v kolizi stojících práv¹⁶⁸.

Toto právo je však rovněž nutné vztáhnout i na státní zastupitelství, aby byla zachována rovnost stran požadována čl. 37 odst. 3 LZPS. Provedení důkazu se musí podle nálezu Ústavního soudu ze dne 30. 11. 1995, sp. zn. III. ÚS 62/95 dít za plné ingerence obou procesních stran tak, aby se s důkazem mohly seznámit, zaujmout k němu stanovisko a následně se k němu vyjádřit¹⁶⁹.

Zásada ne bis in idem

V následujícím rozhodnutí se Ústavní soud zabýval souladem čl. 40 odst. 5 LZPS (vyjádření zásady ne bis in idem) a § 11 odst. 2 tr. ř.¹⁷⁰, přičemž návrhovač považoval ustanovení trestního řádu za nepřipustnou výjimku z ústavně zaručené zásady ne bis in idem. Ústavní soud se s tímto názorem neshodoval: *„Lze přisvědčit návrhovateli, že zásada ne bis in idem platí bezvýjimečně, avšak zároveň je nutno konstatovat, že napadené ustanovení uvedenou zásadu z hlediska*

¹⁶⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 11. 2016, sp. zn. I. ÚS 1860/16. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 26. 2. 2017].

¹⁶⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 22. 10. 2001, sp. zn. IV. ÚS 37/01 In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 26. 2. 2017].

¹⁶⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 30. 11. 1995, sp. zn. III. ÚS 62/95. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 3. 3. 2017].

¹⁷⁰ Ve znění tr. ř. z roku 2002: § 11 odst. 2: *„Týká-li se důvod uvedený v odstavci 1 jen některého z dílčích útoků pokračujícího trestného činu, nebární to, aby se ohledně zbylé části takového činu konalo trestní stíhání.“*

*materiální ústavnosti neprolamuje*¹⁷¹. “ Tento rozpor spočíval v jiném nahlížení na pojem skutek podle trestního řádu a čin podle LZPS. Garance zásady ne bis in idem má výrazně procesní charakter, nelze ji tedy chápat reskriptivně tak, že brání pouze odsouzení, nikoliv trestnímu stíhání.

Rovnost zbraní

Rovnost zbraní patří podle Ústavního soudu k ústavním principům, tvořícím jeden z komponentů základního práva na spravedlivý proces, přičemž je součástí koncepce demokratického trestního procesu, a zvláštní důležitosti nabývá právě v trestním řízení, ve kterém je úzce spjata s právem na obhajobu, s právem skutkově i právně argumentovat a s právem vyjadřovat se ke všem prováděným důkazům¹⁷².

Možným omezením zásad kontradiktornosti řízení a rovnosti zbraní (stran) se Ústavní soud zabýval v souvislosti se vzetím obviněného do vazby (sp. zn. III. ÚS 239/04). Tyto zásady označil za sice významné, avšak nikoliv jediné, a připustil, že za určitých okolností mohou kolidovat s jinými uznávanými a legitimními zásadami trestního řízení, a proto mohou být za dodržení principu proporcionality v některých fázích řízení (zejména v přípravném řízení) omezeny. *„Zásady kontradiktornosti řízení a rovnosti zbraní platí pro trestní řízení jako celek, avšak neuplatňují se ve všech stadiích trestního řízení a při všech procesních úkonech stejně intenzivně. Nejúplněji se prosazují v hlavním líčení, eventuálně ve veřejném zasedání soudu, v nichž se rozhoduje o nejdůležitějších meritorních otázkách trestního řízení, tj. o vině a o trestu. Naproti tomu při provádění úkonů v přípravném řízení nelze zásady kontradiktornosti řízení a rovnosti zbraní vždy plně uplatnit, pokud by jimi byly popřeny jiné legitimní zájmy, zejména zájem na efektivitě trestního stíhání*¹⁷³.“

¹⁷¹ Nález Ústavního soudu ze dne 9. 7. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 6/03. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 25. 2. 2017].

¹⁷² Nález Ústavního soudu ze dne 31. 10. 2001, sp. zn. Pl. ÚS 15/01. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].

¹⁷³ Nález Ústavního soudu ze dne 17. 6. 2004, sp. zn. III. ÚS 239/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].

V dalším ze svých rozhodnutí ze dne 4. 10. 2001¹⁷⁴ hodnotil Ústavní soud obecně danou nerovnost mezi žalobcem (státním zastupitelstvím) a obviněným, resp. obžalovaným. Tato nerovnost je podle něj zmírňována a vyvažována v řízení před soudem zajištěnou procesní rovností jako stran v řízení (podle čl. 37 odst. 3 LZPS), dále právem na obhajobu, jehož součástí je i povinnost soudu zabývat se podstatnými námitkami obhajoby a v odůvodnění rozhodnutí vyložit své stanovisko k nim, nebo presumpcí nevin, která zabraňuje přičítat na vrub obžalovaného důkazní nouzi nebo mezery ve skutkovém základu věci, vzniklé z jakéhokoli důvodu.

Rovností stran v souvislosti s navrhováním důkazů se Ústavní soud zabýval ve věci sp. zn. I ÚS. 32/95 a připomněl, že „*zásada rovnosti účastníků řízení neznamená, že by byl soud povinen vyhovět všem návrhům účastníků, případně dbát na to, aby důkazy provedené z jejich podnětu byly v určitém (úměrném) poměru*“¹⁷⁵.

Právo na projednání věci bez zbytečných průtahů

Jak jsem již zmínila výše, porušení práva na projednání věci bez zbytečných průtahů patří k nejčastějším námitkám stěžovatelů, proto existuje obsáhlá judikatura Ústavního soudu zabývající se tímto tématem. Zpočátku je třeba poukázat na usnesení, kterým Ústavní soud v souladu s ustálenou judikaturou ESLP připomíná, že je třeba „*přiměřenost lhůty určitého řízení posuzovat komplexně podle okolností případu s přihlédnutím ke složitosti věci a k jednání stěžovatele a orgánů projednávajících případ*“¹⁷⁶. Přestože s ohledem na nutnost individuálního posuzování každého případu neexistuje paušálně stanovená konkrétní doba konání trestního stíhání, jejímž překročením by bez dalšího došlo k porušení „*přiměřené délky*“, z rozhodovací praxe Ústavního soudu, resp. i ESLP vyplývá, že „*dobu trvání trestního řízení delší než šest let je třeba považovat za spíše výjimečnou a v*

¹⁷⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 4. 10. 2001, sp. zn. III. ÚS 617/2000. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].

¹⁷⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 21. 5. 1996, sp. zn. I. ÚS 32/95. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].

¹⁷⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 25. 6. 1996, sp. zn. IV. ÚS 154/96. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].

*případě absence zřejmých a významných důvodů pro překročení této hranice nelze trvání trestního stíhání v délce vyšší tolerovat*¹⁷⁷.

V několika dalších rozhodnutích Ústavní soud zdůraznil, že organizace soudnictví je výlučnou věcí státu a její případné nedostatky v žádném případě nemohou vést k tíži obžalovaných. *„Dostačujícím důvodem pro nerespektování kritéria "přiměřená lhůta", v níž má trestní proces proběhnout, nemůže být v žádném případě nedostačující stav personálu, ani limity, které si stát, jakožto strana v trestním řízení (cestou orgánů v něm činných), sám stanovil a posléze nerespektoval*¹⁷⁸.“ Přetíženost soudů tedy Ústavní soud ani ESLP konstantně jako důvod nepřiměřeně dlouhé doby řízení neuznávají a svými rozhodnutími vyvíjejí tlak na lepší státní organizaci soudního aparátu.

Velký důraz na dodržování přiměřené délky trestního řízení klade Ústavní soud zejména v řízení s mladistvými. V rozhodnutí sp. zn. IV. ÚS 173/94 opět odmítnul nedostačující stav personálu za důvod dlouhého trvání trestního řízení, problémem shledal i naprostou nečinnost orgánů činných v trestním řízení. Zásada rychlého projednání věci nabývá u mladistvých významného zájmu, zejména s ohledem na rychlý vývoj jejich osobnosti. Ve zmíněném rozhodnutí Ústavní soud označil čtyřletou dobu trvání trestního řízení již za nepřiměřeně dlouhou právě s ohledem na to, že řízení provázelo stěžovatele v období jeho dospívání, tj. od jeho 16 do 20 let¹⁷⁹.

Právo být přítomen projednání věci

Přítomnost obžalovaného má při trestním řízení má značný význam pro spravedlivost tohoto řízení. *„Pravidlem a současně jednou ze záruk řádného zákonného procesu, včetně zásady veřejnosti, je přítomnost určitých osob při hlavním líčení. Vzhledem k tomu, že obžalovaný je ústřední postavou celého*

¹⁷⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 6. 9. 2006, sp. zn. II. ÚS 535/03. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].

¹⁷⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 27. 2. 2001, sp. zn. IV. ÚS 332/2000. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017], srov. též IV. ÚS 173/94, III. ÚS 83/96, IV. ÚS 55/94

¹⁷⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 22. 3. 1995, sp. zn. IV. ÚS 173/94. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].

*trestního stíhání, jsou podmínky pro možnost konání hlavního líčení v jeho nepřítomnosti zvlášť vymezeny. Hlavní líčení se má konat zásadně v jeho přítomnosti, neboť jako procesní strana má důležitá práva, která lze v plném rozsahu uplatnit právě při něm*¹⁸⁰. “ Ústavní soud v citovaném rozhodnutí připustil, že v případě omluvené nepřítomnosti obhájkyň společně s požadavkem obžalovaného na její přítomnost při hlavním líčení není ze strany obecného soudu korektní jednat v nepřítomnosti obžalovaného a toto u něj vyvolává „*vážné pochybnosti o jeho souladu se standardy trestního řízení zaručenými Úmluvou*“¹⁸¹.

Právo být přítomen projednání vlastní věci se nevztahuje pouze na hlavní líčení, ale rovněž na neveřejná zasedání. Konkrétně došlo k porušení práv stěžovatelky, když soud rozhodoval o její stížnosti proti rozhodnutí státní zástupkyně o dalším trvání vazby v neveřejném zasedání bez její přítomnosti a bez jejího slyšení¹⁸². V souladu se zásadou legitimního očekávání rozhodl stejný senát Ústavního soudu obdobně případ sp. zn. II ÚS 405/05, když vzal za opodstatněnou námitku stěžovatelky, že nebyla soudem slyšena přetím, než bylo rozhodnuto o její stížnosti proti usnesení státního zástupce o dalším trvání vazby¹⁸³.

3.4 Zvláštnosti trestního řízení

Právo na obhajobu a právo na právní pomoc

Právo na obhajobu je jednou ze základních podmínek spravedlivého procesu a úzce souvisí se zásadou priority volby obhájce, kterou je obviněný, resp. obžalovaný oprávněn uplatnit v kterémkoli stadiu neskončeného řízení. V nález sp. zn. III ÚS 83/96 se Ústavní soud poměrně podrobně věnoval odpovědnosti obviněného za volbu svého obhájce, případně zda této volby vůbec využije. „*Za uskutečněnou volbu obviněný (obžalovaný) nese odpovědnost sám, a již proto není*

¹⁸⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 2. 2000, sp. zn. II. ÚS 213/2000. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

¹⁸¹ tamtéž

¹⁸² Nález Ústavního soudu ze dne 11. 5. 2005, sp. zn. II. ÚS 713/04. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

¹⁸³ Nález Ústavního soudu ze dne 5. 10. 2005, sp. zn. II. ÚS 7405/05. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

*obecný soud oprávněn posuzovat "kvalitu" obhajoby či "nečinnost" obhájce, neboť jemu (obhajovanému) nelze upřít právo na volbu procesní taktiky, jíž zamýšlí svůj záměr v řízení před soudem prosadit; opak by totiž znamenal očividný zásah státní moci do ústavně zaručeného základního práva na obhajobu a případně též jistou - zřetelně nežádoucí a především ústavně nepřipustnou - formu státní kontroly nad jeho výkonem*¹⁸⁴. “ Jako přípustnou ingerenci státu označil Ústavní soud ustavování obhájce ex offio v případech nutné obhajoby, upozornil však na to, že ani zde nejsou obecné soudy oprávněny na výkon přikázané obhajoby jakkoliv dozírat. Výkon takové kontroly a případné vyvození kárných důsledků je v případě, že se nejedná o trestný čin, svěřeno pouze České advokátní komoře¹⁸⁵.

K nepřipustnému omezení řádného a efektivního výkonu práva na obhajobu může podle nálezu ze dne 15. 5. 1997, sp. zn. IV. ÚS 153/96 dojít v případě provádění výsledků bezprostředně po sdělení obvinění bez přítomnosti obhájce. Tímto jednáním jsou porušena práva mít přiměřený čas a možnost k přípravě obhajoby a obhajovat se sám nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru každého, kdo je obviněn z trestného činu¹⁸⁶.

Jednou ze složek práva na obhajobu je právo obviněného nahlížet do spisu. Omezení tohoto práva je zákonem připuštěno, avšak toto omezení je podle Ústavního soudu vždy nutno pečlivě zdůvodnit z důvodu jeho přezkoumatelnosti¹⁸⁷. V případě, že nejsou dány závažné důvody k odepření práva nahlížet do spisu, dochází k porušení práva na obhajobu.

S právem na obhajobu souvisí rovněž poučovací povinnost orgánů činných v trestním řízení, a to jak primárně o právu obviněného si obhájce zvolit a poradit se s ním, tak o následcích jeho procesních úkonů. Smyslem právní pomoci v trestním řízení je, že „co do procesního postupu orgánů činných v trestním řízení

¹⁸⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 25. 9. 1996, sp. zn. III. ÚS 83/96. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

¹⁸⁵ tamtéž

¹⁸⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 5. 1997, sp. zn. IV. ÚS 153/96. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

¹⁸⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. IV. ÚS 472/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

*bude proti obviněnému postupováno v intencích zákona a za šetření ústavních kautel*¹⁸⁸. Přítomnost obhájce má tedy obecně zaručit, že obviněný bude řádně srozuměn a seznámen s následky svých procesních vyjádření, která pro něj mají v trestním řízení zásadní význam.

Rozhodnutím ve věci sp. zn. II ÚS 386/04 Ústavní soud připomněl, že právní normy je třeba vykládat mj. z teleologického hlediska, konkrétně když připustil, že právo na právní pomoc náleží rovněž svědkovi při výslechu, přestože z trestního řádu toto právo vyplývá konkrétně pouze pro osobu obviněnou, podezřelou, podávající vysvětlení nebo vystupující jako zmocněnec. Podle Ústavního soudu není důvod, aby zrovna svědek, s jehož výpovědí se mohou vázat významné následky, neměl možnost se o svých procesních krocích poradit s advokátem. „*Samotný fakt, že toto právo není v obecné úpravě ve vztahu ke svědkovi výslovně upraveno, nemůže vést k závěru, že svědek nemá právo na právní pomoc*¹⁸⁹.“ Rovněž poukázal na to, že předpis vyšší právní síly než zákon (zde konkrétně LZPS) přiznává právo na právní pomoc každému. Toto rozhodnutí navazuje na starší nálezy Ústavního soudu, ve kterém s podobnou argumentací přiznal právo na právní pomoc advokáta i osobě podávající vysvětlení¹⁹⁰. V obou případech však upozornil, že toto právo neznamena povinnost orgánů činných v trestním řízení (konkrétně policejního orgánu) přítomnost advokáta zajistit, avšak pouze takové zastoupení umožnit.

Bezplatné právní pomoci v zákonem stanovených případech se Ústavní soud věnoval v nálezu ze dne 26. 4. 2005, sp. zn. IV. ÚS 167/05 a tuto státní garanci hrazení nákladů ustanoveného obhájce označil za předpoklad k vytvoření nezbytných materiálních podmínek realizace práva na spravedlivý proces¹⁹¹.

¹⁸⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 14. 10. 2000, sp. zn. III. ÚS 200/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

¹⁸⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 10. 2004, sp. zn. II. ÚS 386/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

¹⁹⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 5. 6. 1996, sp. zn. II. ÚS 98/95. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

¹⁹¹ Nález Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2005, sp. zn. IV. ÚS 167/05. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2017].

Jedním z velmi zajímavých rozhodnutí je nález sp. zn. I. ÚS 669/03, ve kterém se Ústavní soud zabýval právem na právní pomoc uprchlého po jeho dodání do výkonu trestu odnětí svobody na základě pravomocného odsuzujícího rozsudku. „Právo na právní pomoc zaručené čl. 37 odst. 2 Listiny a od něj se odvozující právo na obhajobu podle čl. 40 odst. 3 Listiny, se promítá i do základních zásad trestního řízení. Podle § 2 odst. 13 tr. ř. ten, proti němuž se trestní řízení vede, musí být v každém období řízení poučen o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby a o tom, že si též může zvolit obhájce. Smyslem této základní zásady je zajištění ochrany zákonných zájmů a práv osoby, proti níž se řízení vede. Takové právo náleží nejen obviněnému nebo obžalovanému, ale také odsouzenému.“¹⁹² V tomto rozhodnutí Ústavní soud rovněž připomněl povinnost orgánů činných v trestním řízení poučit obviněného (resp. odsouzeného) o jeho právu na právní pomoc.

Právo odepřít výpověď

V níže citovaném rozhodnutí Ústavní soud vyzdvihl smysl a účel práva svědka odepřít výpověď, tedy zákaz donucování k sebeobviňování. „Ústavně zaručené právo svědka na odepření výpovědi pro nebezpečí trestního stíhání jeho nebo osob v zákoně vyjmenovaných není (na rozdíl od důvodů spočívajících v příbuzenském či obdobném vztahu) absolutní v tom smyslu, že právo odepřít výpověď by se mělo vztahovat k výpovědi jako celku. Jestliže zákon vyžaduje (§ 101 odst. 2 tr. řádu), aby na počátku výslechu byla dána svědkovi možnost spontánně a souvisle vyličit, co o věci ví, je mu tím současně umožněno, aby ve své výpovědi pominul to, co (ze zákonem stanoveného důvodu) pokládá pro sebe za nebezpečné; teprve tehdy, jsou-li mu kladeny upřesňující či doplňující otázky, přísluší mu oprávnění odpověď na ně odmítnout.“¹⁹³ Problém Ústavní soud vidí ve skutečnosti, že o právu odepřít výpověď rozhoduje soud a ten ke svému rozhodnutí potřebuje alespoň minimální informace, na kterých ho může založit, což však může snadno vést k nebezpečí prolomení daných práv svědka. „Z povahy věci tak vyplývá, že

¹⁹² Nález Ústavního soudu ze dne 31. 3. 2004, sp. zn. I. ÚS 669/03. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2017].

¹⁹³ Nález Ústavního soudu ze dne 4. 12. 1997, sp. zn. III. ÚS 149/97. In ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2017].

kritéria důvodnosti odepření výpovědi jsou výrazně flexibilní a v rozhodovací praxi se mohou vzájemně významně lišit, takže je dostatečně vyčerpávajícím způsobem nelze vtěsnat do obecného pravidla (výkladu); vždy však musí platit, že při úvaze nad důvodností odepření výpovědi (ve smyslu vyloženém dříve) nelze výpověď od odpírajícího svědka vyžadovat takové údaje, které by ve své konkrétnosti mohly pro něj vytvořit takovou situaci, v níž by byl na svém ústavně zaručeném základním právu zkrácen nebo jen ohrožen.“¹⁹⁴

V následujícím rozhodnutí Ústavní soud zcela odkázal na svou předchozí argumentaci, navíc se zabýval i uplatněním práva odepřít výpověď v souvislosti se zásadou *ne bis in idem* a dospěl k závěru, že donucování svědka k výpovědi s odvoláním na napřípustnost jeho opětovného trestního stíhání pro překážku *rei iudicate* neobstojí. Svoji úvahu odůvodnil zejména eventuálním využitím obnovy řízení jakožto mimořádného opravného prostředku v neprospěch obviněného v již skončeném řízení¹⁹⁵.

Jako poslední, velmi zajímavé, rozhodnutí bych ráda zmínila stanovisko pléna Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS-st 30/10¹⁹⁶, přestože nijak úzce nesouvisí s právem odepřít výpověď a spíše navazuje na již nastíněnou problematiku zákazu seobviňování, jež je také nepochybně součástí práva na spravedlivý proces. Až do tohoto rozhodnutí dával Ústavní soud často za pravdu stěžovatelům, kteří namítali donucování k sebeobviňování prostřednictvím pořádkových pokut, jimiž byli postupně nuceni k poskytování součinnosti při nejrůznějších procesních úkonech (např. sejmutí pachové stopy nebo bukálního stěru). V předmětném rozhodnutí však Ústavní soud změnil svůj postoj a v souladu se stanoviskem Mezinárodního kongresu trestního práva konstatoval, že obviněný „*nesmí být donucován k aktivnímu jednání, jímž by přispíval k obstarávání důkazů proti sobě*“. Klíčovým je zde pojem „aktivní“, jelikož díky němu dospěl Ústavní soud k závěru, že sejmutí

¹⁹⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 4. 12. 1997, sp. zn. III. ÚS 149/97. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2017].

¹⁹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 18. 2. 2004, sp. zn. I. ÚS 669/03. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2017].

¹⁹⁶ Stanovisko pléna Ústavního soudu ze dne 30. 11. 2010, sp. zn. Pl. ÚS-st 30/10. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 3. 3. 2017].

pachové stopy nebo bukalního stěru, jakožto neinvazivní úkony nevyžadující aktivní jednání obviněného, je možné vykonat i přes jeho nesouhlas. Naopak k napsání textu či chůzi a jiným motorickým úkonům vyžadujícím aktivitu obviněného nesmí být jakýmkoliv způsobem nucen, neboť by došlo k porušení zásady nemo tenetur. Ústavní soud tedy tímto stanoviskem připustil, že ani právo neobviňovat sebe sama není považováno za absolutní a může být určitým způsobem omezeno.

3.5 Úvahy de lege ferenda

Z vybraných rozhodnutí Ústavního soudu vyplývá, že právo na spravedlivý proces patří se všemi jeho dílčími právy celkově k nejvíce porušovaným základním právům v České republice. S ohledem na neexistující definici práva na spravedlivý proces je ovšem problematické vymezit všechny případy, kdy k jeho porušení došlo. Proto by podle mého názoru jednotná definice s taxativním výčet všech dílčích práv v právní úpravě přinesla větší přehlednost v této problematice a na ni navazující efektivnější možnost aplikace i vymáhání tohoto práva. V rámci úvah de lege ferenda jsem se pokusila navrhnout, jak by taková jednotná definice mohla vypadat, přestože si jsem vědoma, že přinést taxativní výčet všech dílčích práv je vzhledem ke stále se vyvíjejícímu právu nemožné. Rovněž je zapotřebí se zamyslet, v jakém právním předpisu by se měla tato definice nacházet. V úvahu přicházejí dvě možnosti, buď zakotvení do ústavního pořádku v rámci Hlavy páté LZPS, nebo konkrétní úprava v trestním řádu, jakožto stěžejním procesněprávním předpisu, v části věnující se zásadám trestního řízení. Osobně bych preferovala druhou možnost, která by podle mého názoru byla v praxi lépe aplikovatelná a mohla by vypadat následovně:

- (1) Právo na spravedlivý proces představuje souhrn zásad a garancí umožňující ochranu práv každého jedince v řízení před orgány veřejné moci.
- (2) Trestní řízení je možno považovat za spravedlivé, byly-li dodrženy následující zásady:

- a) o věci rozhodoval zákonem určený nezávislý a nestranný soudce,
- b) věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů, s možností obviněného být jednání přítomen,
- c) v celém řízení byla zachována rovnost procesních stran,
- d) obviněný měl možnost vyjádřit se ke všem prováděným důkazům a důkazy sám navrhopvat,
- e) trestní stíhání bylo vedeno jen z důvodů a způsobem, které stanoví zákon,
- f) trestnost činu byla posuzována a trest byl uložen podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán, přičemž pozdějšího zákona bylo použito, jestliže to bylo pro pachatele příznivější,
- g) obviněný již za projednávaný čin nebyl pravomocně odsouzen nebo zproštěn obžaloby,
- h) až do vyslovení viny pravomocným odsuzujícím rozsudkem bylo na obviněného hleděno jako na nevinného,
- i) obviněný byl řádně seznámen s důvody obvinění,
- j) obviněnému byl poskytnut čas a možnost k přípravě obhajoby,
- k) obviněný se mohl hájit sám nebo za pomoci obhájce, v případech nutné obhajoby mu byl obhájce ustanoven, přičemž za splnění zákonem stanovených podmínek měl nárok na bezplatnou obhajobu,
- l) každý měl v řízení právo na právní pomoc,
- m) v řízení bylo respektováno právo zákonem určených osob odepřít výpověď,
- n) v zákonem stanovených případech měl obviněný právo na tlumočníka,
- o) při provádění procesních úkonů byla v průběhu celého řízení respektována nedotknutelnost osob i obydlí a další základní práva a
- p) v zákonem stanovených případech bylo státem poskytnuto odškodnění za vazbu nebo za nezákonné odsouzení.

Závěr

Tématem této diplomové práce bylo „Vybraná rozhodnutí Ústavního soudu o právu na spravedlivý proces v trestním řízení“. Ve své práci jsem si kladla za cíl poskytnout ucelený pohled na úpravu práva na spravedlivý proces na univerzální, evropské i vnitrostátní úrovni a v tomto kontextu představit vybraná rozhodnutí Ústavního soudu, vztahující se k této problematice. Za tímto účelem jsem zejména zkoumala právní úpravu práva na spravedlivý proces a analyzovala nálezy a usnesení Ústavního soudu.

V první kapitole jsem vymezila pojem práva na spravedlivý proces a poukázala jsem na jeho nejednotný obsah i chybějící definici. Dále jsem alespoň ve stručnosti nastínila jeho celosvětový i vnitrostátní historický vývoj. Druhá kapitola již obsáhleji popisovala jednotlivé formální prameny úpravy, přičemž při jejich výkladu jsem vymezila obsah jednotlivých dílčích práv práva na spravedlivý proces a odkazovala na relevantní judikaturu. Postupovala jsem od nejobecnější, univerzální ochrany, přes evropskou úroveň zajišťovanou skrze Evropskou úmluvu o lidských právech a Listinu základních práv EU, až ke vnitrostátní úpravě, ve které jsem se zejména soustředila na Ústavu ČR, Listinu základních práv a svobod a trestní řád. Na tento výklad již navazuje stěžejní kapitola třetí, v níž jsem podle rozdělení z první kapitoly roztříдила vybraná rozhodnutí Ústavního soudu a věnovala se částem vztahujícím se k právu na spravedlivý proces. Kapitulu jsem ukončila možnými úvahami *de lege ferenda* o ucelené definici práva na spravedlivý proces v trestním řízení s výčtem jeho dílčích práv.

Co se týče konkrétních porušení dílčích práv, po analýze jednotlivých nálezů za největší problém v českém soudnictví považují nejčastěji namítané průtahy v řízení. Možným řešením je personální posílení soudů, které dlouhodobě prosazuje Ministerstvo spravedlnosti nebo lepší organizace soudnictví. Na druhou stranu je třeba dodat, že ne vždy je možno nepřiměřenou délku trestního řízení dávat za vinu státu. Často jsou průtahy způsobovány účelovým jednáním účastníků řízení, kteří se tak snaží oddálit vynesení pravomocného rozsudku.

Obečně lze usoudit, že právo na spravedlivý proces je v ČR, resp. v celé Evropě, chráněno na vysoké úrovni, a to jak z formálního hlediska, kdy je zakotveno kromě jiného v nejdůležitějších lidskoprávních dokumentech, tak z hlediska materiálního a ochrany, které mu poskytují soudy. Právě rozhodovací činnost soudů hraje v problematice ochrany práva na spravedlivý proces důležitou roli. Vzhledem k rychlému vývoji trestního práva je legislativní proces jako nástroj k řešení nových problémů často poměrně zdlouhavý. Judikatura proto představuje efektivní způsob, jak nejpružněji reagovat na nastalé změny. Rozhodovací činnost Ústavního soudu je pak nejprínosnější z hlediska sjednocování judikatury.

Neustále je nutno uvědomovat si důležitost zachovávání pravidel spravedlivého procesu ve všech řízeních, obzvláště pak v řízeních trestních, kterými je často velmi podstatně zasahováno do lidských životů.

Seznam použitých pramenů

Knižní publikace

1. BALÍK, Stanislav. *Právní dějiny evropských zemí a USA (stručný nástin)*. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 235 s. ISBN 978-80-7380-273-8.
2. BAHÝLOVÁ, Lenka, Jan FILIP, Pavel MOLEK, Milan PODHRÁZKÝ, Vojtěch ŠIMÍČEK a Ladislav VYHNÁNEK. *Ústava České republiky: komentář*. Praha: Linde, 2010, 1533 s. ISBN 978-80-7201-814-7.
3. BARTOŇ, Michal a kol. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016, 608 s. ISBN 978-80-7502-128-1.
4. BLAHOŽ, Josef; KLÍMA, Karel; SKÁLA, Josef a kol. *Ústavní právo Evropské unie*. 1. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, 939 s. ISBN 80-86473-48-1.
5. CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *Fair Trial Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2010, 319 s. ISBN 978-0-19-957974-7.
6. ČAPEK, Jan. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv*. I. část - Úmluva. Praha: Linde, 2010, 887 s. ISBN 978-80-7201-789-4.
7. ČERNÁ, Dagmar. *Standard lidských práv v Evropě. Srovnání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Listiny základních práv Evropské unie*. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2009, 161 s. ISBN 978-80-87146-21-7.
8. EHLERS, Dirk a kol. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlín: De Gruyter Recht, 2007, 618 s. ISBN 978-3-89949-446-4.
9. FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; GŘIVNA, Tomáš. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, 928 s. ISBN 978-80-7478-750-8.
10. FRYŠTÁK, Marek; PROVAZNÍK, Jan; SEDLÁČKOVÁ, Jolana; ŽATECKÁ, Eva. *Trestní právo procesní*. Ostrava: Key Publishing, 2015, 338 s. ISBN 978-7418-246-4.
11. HUBÁLKOVÁ, Eva. *Přehled judikatury Evropského soudu pro lidská práva: právo na spravedlivé řízení a další procesní práva*. Praha: ASPI, 2006, 157 s. ISBN 80-7357-124-2.
12. JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní*. 2. vyd. Praha: Leges, 2011, 816 s. ISBN 978-80-87212-92-9.

13. JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 5. vyd. Praha: Leges, 2014, 1248 s. ISBN 978-80-7502-049-9.
14. JIRÁSKOVÁ, Věra; SUCHÁNEK, Radovan. *Ústavní právo v judikatuře Ústavního soudu: výběr z nálezů a usnesení*. 1. vyd. Praha: Linde, 2007, 521 s. ISBN 978-80-7201-663-1.
15. KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 786 s. ISBN 978-80-7380-261-5.
16. KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, 1019 s. ISBN 80-86898-44-X.
17. KMEC, Jiří; KOSAŘ, David; KRATOCHVÍL, Jan; BOBEK, Michal. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 1687 s. ISBN 978-80-7400-365-3.
18. LEANZA, Piero; PRIDAL, Ondrej. *The Right to a Fair Trial: Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2014, 276 s. ISBN 978-90-411-4855-1.
19. MIKULE, Vladimír; SLÁDEČEK, Vladimír. *Zákon o Ústavním soudu - komentář a judikatura k Ústavě ČR a Listině základních práv a svobod*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 460 s. ISBN 80-86432-10-6.
20. MOLEK, Pavel. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 576 s. ISBN 978-80-7357-748-3.
21. REPÍK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha: Orac, 2002, 263 s. ISBN 80-86199-57-6.
22. ŠÁMAL, Pavel; VÁLKOVÁ, Helena; SOTOLÁŘ, Alexander; HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 1227 s. ISBN 978-80-7179-375-5.
23. ŠIŠKOVÁ, Naděžda. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. vyd. Praha: Linde, 2008, 255 s. ISBN 978-80-7201-710-2.
24. ŠIŠKOVÁ, Naděžda. *Evropská unijní ochrana lidských práv (Charta a další instrumenty ochrany lidských práv v EU)*. Praha: Linde, 2001, 217 s. ISBN 80-7201-278-9.
25. TOMÁŠEK, Michal a kol. *Europeizace trestního práva*. Praha: Linde, 2009, 459 s. ISBN 97880-7201-737-9.
26. ZOUBEK, Vladimír. *Právo věda a státověda. Úvod do právního a státovědního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 700 s. ISBN 978-80-7380-239-4.

Odborné články

1. FENYK, Jaroslav. Listina základních práv Evropské unie a trestní řízení. *Státní zastupitelství*. 2015, roč. 13, č. 2. ISSN 1214-3758.
2. ŠVÁSTA, Pavel. Několik krátkých úvah k problematice aplikace zásady nemo tenetur na právnické osoby [online]. *Právní prostor*, publikováno 2. 3. 2015 [cit. 8. 2. 2017]. ISSN 2336-4114. Dostupné z: <http://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/nekolik-kratkych-uvah-k-problematice-aplikace-zasady-nemo-tenetur-na-pravnicke-osoby>

Právní předpisy

1. Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 18. 3. 2017].
2. Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 18. 3. 2017].
3. Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 18. 3. 2017].
4. Zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 18. 3. 2017].
5. Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 18. 3. 2017].
6. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 18. 3. 2017].
7. Evropská úmluva o ochraně lidských práv. In *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 7. 3. 2017]. Dostupné z: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf
8. Listina základních práv Evropské unie. In *EUR-lex* [online] Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 2. 3. 2017]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>
9. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 18. 3. 2017].
10. Všeobecná deklarace lidských práv. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 3. 2017].

Soudní rozhodnutí

1. Nález Ústavního soudu ze dne 22. 3. 1995, sp. zn. IV. ÚS 173/94. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 2. 2017].
2. Nález Ústavního soudu ze dne 30. 11. 1995, sp. zn. III. ÚS 62/95. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 3. 3. 2017].
3. Nález Ústavního soudu ze dne 7. 12. 1995, sp. zn. III. ÚS 90/95. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 22. 2. 2017].
4. Nález Ústavního soudu ze dne 22. 2. 1996, sp. zn. III. ÚS 232/95. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 22. 2. 2017].
5. Nález Ústavního soudu ze dne 21. 5. 1996, sp. zn. I. ÚS 32/95. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 3. 3. 2017].
6. Nález Ústavního soudu ze dne 5. 6. 1996, sp. zn. II. ÚS 98/95. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].
7. Nález Ústavního soudu ze dne 25. 6. 1996, sp. zn. IV. ÚS 154/96. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].
8. Nález Ústavního soudu ze dne 25. 9. 1996, sp. zn. III. ÚS 83/96. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].
9. Nález Ústavního soudu ze dne 15. 5. 1997, sp. zn. III. ÚS 51/96. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 25. 2. 2017].
10. Nález Ústavního soudu ze dne 4. 12. 1997, sp. zn. III. ÚS 149/97. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2017].
11. Nález Ústavního soudu ze dne 24. 6. 1998, sp. zn. II. ÚS 271/97. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 25. 2. 2017].
12. Nález Ústavního soudu ze dne 20. 2. 2000, sp. zn. II. ÚS 213/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].
13. Nález Ústavního soudu ze dne 14. 10. 2000, sp. zn. III. ÚS 200/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].
14. Nález Ústavního soudu ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. IV. ÚS 472/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].
15. Nález Ústavního soudu ze dne 27. 2. 2001, sp. zn. IV. ÚS 332/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].
16. Nález Ústavního soudu ze dne 27. 8. 2001, sp. zn. IV. ÚS 463/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 8. 2. 2017].

17. Nález Ústavního soudu ze dne 4. 10. 2001, sp. zn. III. ÚS 617/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].
18. Nález Ústavního soudu ze dne 22. 10. 2001, sp. zn. IV. ÚS 37/01. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 26. 2. 2017].
19. Nález Ústavního soudu ze dne 31. 10. 2001, sp. zn. Pl. ÚS 15/01. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].
20. Nález Ústavního soudu ze dne 12. 2. 2002, sp. zn. I. ÚS 592/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].
21. Nález Ústavního soudu ze dne 18. 6. 2002, sp. zn. Pl. ÚS 7/02. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 8. 2. 2017].
22. Usnesení Ústavního soudu ze dne 5. 8. 2002, sp. zn. IV. ÚS 732/2000. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 17. 1. 2017].
23. Nález Ústavního soudu ze dne 9. 7. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 6/03. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 25. 2. 2017].
24. Nález Ústavního soudu ze dne 18. 2. 2004, sp. zn. I. ÚS 669/03. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2017].
25. Nález Ústavního soudu ze dne 31. 3. 2004, sp. zn. I. ÚS 669/03. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2017].
26. Nález Ústavního soudu ze dne 27. 5. 2004, sp. zn. IV. ÚS 307/03. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 22. 2. 2017].
27. Nález Ústavního soudu ze dne 17. 6. 2004, sp. zn. III. ÚS 239/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].
28. Nález Ústavního soudu ze dne 4. 8. 2004, sp. zn. IV. ÚS 67/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 2. 2017].
29. Nález Ústavního soudu ze dne 20. 10. 2004, sp. zn. II. ÚS 386/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].
30. Nález Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2005, sp. zn. IV. ÚS 167/05. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2. 3. 2017].
31. Nález Ústavního soudu ze dne 11. 5. 2005, sp. zn. II. ÚS 713/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].
32. Nález Ústavního soudu ze dne 20. 7. 2005, sp. zn. I. ÚS 585/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 2. 2017].
33. Nález Ústavního soudu ze dne 5. 10. 2005, sp. zn. II. ÚS 7405/05. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 1. 3. 2017].

34. Nález Ústavního soudu ze dne 8. 11. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 28/04. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 23. 2. 2017].
35. Nález Ústavního soudu ze dne 6. 9. 2006, sp. zn. II. ÚS 535/03. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 27. 2. 2017].
36. Nález Ústavního soudu ze dne 22. 1. 2008, sp. zn. Pl. ÚS 54/05. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 15. 1. 2017].
37. Stanovisko pléna Ústavního soudu ze dne 30. 11. 2010, sp. zn. Pl. ÚS-st 30/10. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 3. 3. 2017].
38. Usnesení Ústavního soudu ze dne 1. 10. 2013, sp. zn. I. ÚS 3231/12. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 2. 2017].
39. Nález Ústavního soudu ze dne 19. 4. 2016, sp. zn. Pl. ÚS 4/14. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 9. 3. 2017].
40. Nález Ústavního soudu ze dne 13. 9. 2016, sp. zn. I. ÚS 848/16. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].
41. Nález Ústavního soudu ze dne 3. 11. 2016, sp. zn. I. ÚS 1860/16. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 26. 2. 2017].
42. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 6. 2011, sp. zn. 8 Tdo 713/2011. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].
43. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 2013, sp. zn. 6 Tdo 184/2013. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].
44. Usnesení Vrchního soudu v Praze soudu ze dne 2. 2. 2005, sp. zn. 8 To 14/2005. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 10. 2. 2017].
45. Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 3. 9. 2008, sp. zn. 12 To 473/98 [R 19/2000 tr.]. In *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 8. 2. 2017].
46. Rozsudek ESLP ze dne 21. 2. 1975 ve věci č. 4451/70, Golder v. Spojené království. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>
47. Rozsudek ESLP ze dne 10. 3. 1980 ve věci č. 7132/75, Luedicke, Belkacem a Koc v. Německo. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57529>
48. Rozsudek ESLP ze dne 18. 10. 1982 ve věci č. 7238/75, Le Compte, Van Leuven a De Meyere v. Belgie. *HUDOC* [online] European Court of Human

- Rights [cit. 21. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57521>
49. Rozsudek ESLP ze dne 28. 10. 1984 ve věci č. 8692/79, Piersack v. Belgie. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 21. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57556>
 50. Rozsudek ESLP ze dne 8. 12. 1983 ve věci č. 8273/78, Axen v. Německo. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 21. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57426>
 51. Rozsudek ESLP ze dne 8. 12. 1983 ve věci č. 7984/77, Pretto a další v. Itálie. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57561>
 52. Rozsudek ESLP ze dne 13. 7. 1983 ve věci č. 8737/79, Zimmermann a Steiner v. Švýcarsko. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57609>
 53. Rozsudek ESLP ze dne 14. 10. 1982 ve věci č. 7819/77, Cambell a Fell v. Spojené království. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158542>
 54. Rozsudek ESLP ze dne 10. 7. 1984 ve věci č. 8990/80, Guincho v. Portugalsko. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57497>
 55. Rozsudek ESLP ze dne 8. 7. 1986 ve věci č. 9405/81, Lithgow a další v. Spojené království. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57526>
 56. Rozsudek ESLP ze dne 29. 9. 1987 ve věci č. 9616/81, Erkner a Hofauer v. Rakousko. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 21. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57482>
 57. Rozsudek ESLP ze dne 21. 2. 1990 ve věci č. 11855/85, Hakansson v. Švédsko. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 21. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57638>
 58. Rozsudek ESLP ze dne 19. 12. 1990 ve věci č. 11444/85, Delta v. Francie. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 19. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57647>
 59. Rozsudek ESLP ze dne 25. 9. 1992 ve věci č. 13611/88, Croissant v. Německo. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 19. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57736>
 60. Rozsudek ESLP ze dne 24. 2. 1992 ve věci č. 11898/85, Diana v. Itálie. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 19. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57737>

61. Rozsudek ESLP ze dne 2. 2. 1993 ve věci č. 12775/87, De Micheli v. Itálie. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 21. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57806>
62. Rozsudek ESLP ze dne 28. 11. 2002 ve věci č. 58442/00, Lavents v. Lotyšsko. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 21. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-65362>
63. Rozsudek ESLP ze dne 2. 12. 2003 ve věci č. 45107/98, Kottavá v. Česká republika. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 22. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160972>
64. Rozsudek ESLP ze dne 15. 11. 2005 ve věci č. 53835/00, Lammi v. Finsko. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 19. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71038>
65. Rozsudek ESLP ze dne 8. 6. 2006 ve věci č. 54698/00, Lammi v. Finsko. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 22. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75692>
66. Rozsudek ESLP ze dne 5. 6. 2009 ve věci č. 29002/06, Schlumpf v. Švýcarsko. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 22. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90476>
67. Rozsudek ESLP ze dne 1. 6. 2010 ve věci č. 22978/05, Gäfgen v. Německo. *HUDOC* [online] European Court of Human Rights [cit. 19. 2. 2017]. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99015>

Ostatní prameny

1. HAZELTIME, H. D. *The Influence of Magna Carta on American Constitutional Development* [online]. Online Library of Liberty, publikováno 13. 4. 2016 [cit. 30. 1. 2017]. Dostupné z: <http://oll.libertyfund.org/pages/magna-carta-and-the-us-constitution>
2. ROBERTSON, Joseph Dale. *Habeas Corpus: The Most Extraordinary Writ* [online]. Center for the Preservation of Habeas Corpus, [cit. 30. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.habeascorpus.net/asp/>
3. Statistika ESLP Violations by Article and by State 2016. Dostupné z: http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=#n1347956867932_pointer